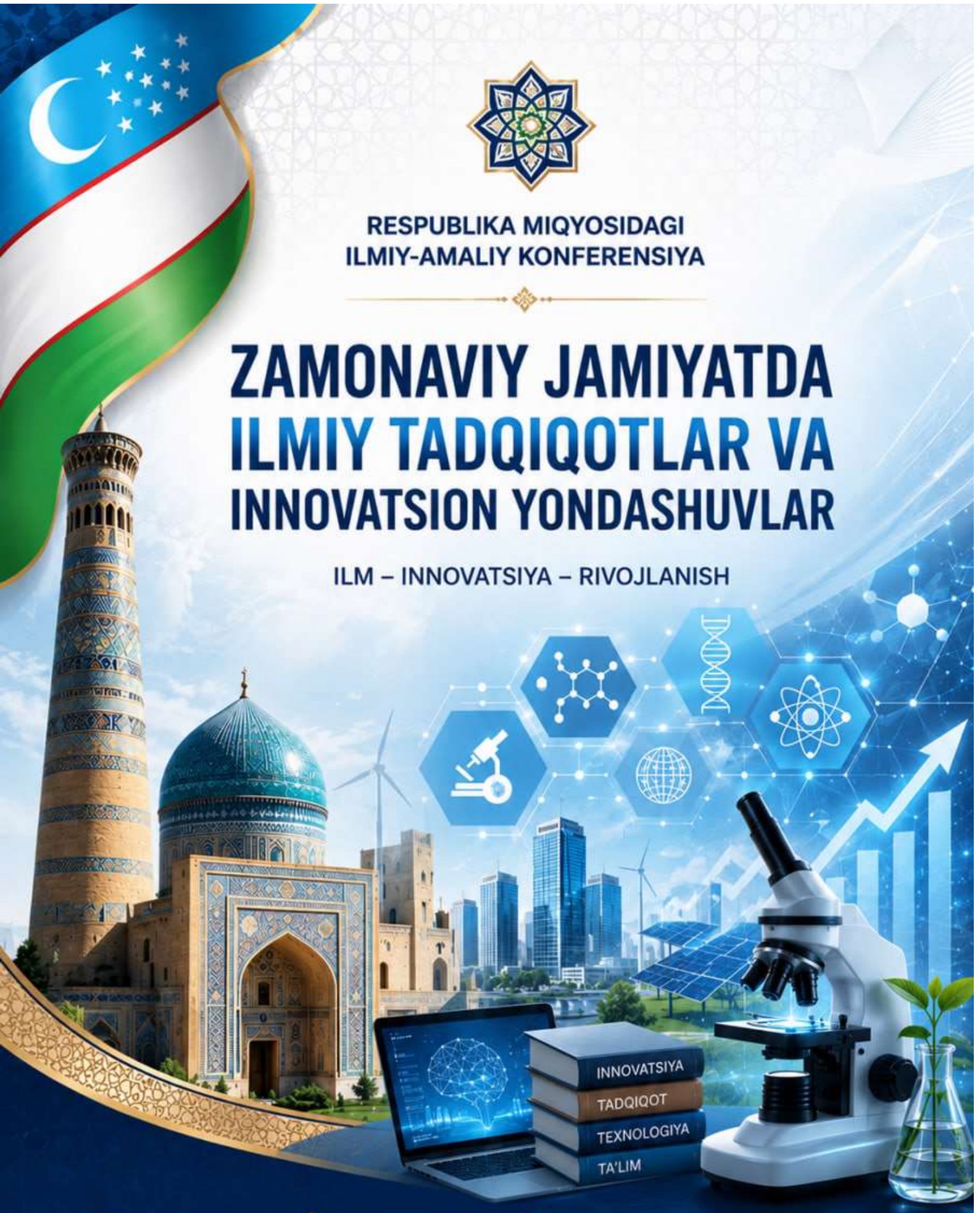
RESPUBLIKA MIQYOSIDAGI
ILMIY-AMALIY KONFERENSIYA

ZAMONAVIY JAMIYATDA ILMIY TADQIQOTLAR VA INNOVATSION YONDASHUVLAR

ILM – INNOVATSIYA – RIVOJLANISH

ILMIY TADQIQOT | INNOVATSION YONDASHUV | RAQAMLI TEXNOLOGIYALAR | BARQAROR RIVOJLANISH

Konferensiyaning maqsadi: Zamonaviy globallashuv va raqamli transformatsiya sharoitida fanlararo integratsiyaning ilm-fan, ta’lim, innovatsiya va jamiyat rivojidagi ahamiyatini yoritish, turli soha olimlari, tadqiqotchilar, professor-o‘qituvchilar va yosh izlanuvchilar o‘rtasida ilmiy hamkorlikni kuchaytirish, innovatsion g‘oyalar hamda ilg‘or tajribalarni almashishdan iborat.

Shuningdek, konferensiya:

- ta’lim va ilm-fan integratsiyasini rivojlantirish;
- zamonaviy pedagogik va axborot texnologiyalarini joriy etish;
- sun’iy intellekt va raqamli texnologiyalarning turli sohalarga ta’sirini o‘rganish;
- yoshlarning ilmiy-innovatsion faoliyatini qo‘llab-quvvatlash;
- barqaror rivojlanish va fanlararo tadqiqotlarni kengaytirishga xizmat qiladi.

Konferensiya sho‘balari

1-sho‘ba. Ta’lim tizimida innovatsion pedagogik texnologiyalar va raqamli transformatsiya

- Zamonaviy ta’lim metodlari
- Masofaviy ta’lim
- Sun’iy intellekt va ta’lim

2-sho‘ba. Filologiya, tarjimashunoslik va madaniyatlararo kommunikatsiyaning dolzarb masalalari

- Raqamli lingvistika
- Tarjima muammolari
- Medialingvistika va internet tili

3-sho‘ba. Ijtimoiy-gumanitar fanlarda zamonaviy tadqiqotlar va integratsion yondashuvlar

- Falsafa va ma’naviyat
- Psixologiya va sotsiologiya
- Milliy qadriyatlar va Yoshlar tarbiyasi

4-sho‘ba. Axborot texnologiyalari, sun’iy intellekt va raqamli iqtisodiyot istiqbollari

- AI texnologiyalari va Kiberxavfsizlik
- Raqamli boshqaruv tizimlari

Tashkilotchi: Science of World LLC©
Ilmiy hamkor: World Social Science Journal series©
Farg’ona-2026, 10-may

scienceofworld.uz

Mundarija

Bayeshanov A. EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA’MINLASHDA EKOLOGIK TARBIYANING O‘RNI	3
Mirzayeva P. SETTING – AS A MEANS OF CHARACTER FORMATION IN THE NOVEL “THE PLAGUE OF DOVES” BY LOUISE ERDRICH	7
Narzukulova F. TIL TAFAKKUR CHEGARASI SIFATIDA: LYUDVIG VITGENSHTEYN FALSAFIY TAHLIL	12
Muslimov Sh. ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR QARASHLARIDA OILA MUHITINING SHAXS KAMOLOTIGA TA’SIRI	18
Muslimov Sh. ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSIDA AYOLNING OILADAGI O‘RNI VA TARBIYADAGI ROLI	23
Jantayev M. AL-XORAZMIY ILMIY MEROSIDA GUMANIZM VA UNING YOSHLAR TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI	28
Mirzayeva P. PLACE, MEMORY, AND IDENTITY IN “THE PLAGUE OF DOVES” BY LOUISE ERDRICH	32
Сайдуллаева Д. СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАРНИНГ ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН АЛОҚАЛАР СОҲАСИДАГИ НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ: ЗАМОНАВИЙ КОММУНИКАЦИЯ МОДЕЛЛАРИ ВА ГИБРИД PR КОНЦЕПЦИЯЛАРИ ТАҲЛИЛИ	38
Turniyozov S., Farxodjonova N. BEHBUDIYNING YOSHLAR HAQIDAGI QARASHLARI: "YOSHLARGA MUROJAAT" VA "MUHTARAM YOSHLARGA MUROJAAT" MAQOLALARI TAHLILI	44
Исаков Қ. АРАБ ВА ЎЗБЕК РОМАНЧИЛИГИДА ПОРТРЕТ САНЪАТИ: ЖЎРЖИЙ ЗАЙДОН ВА АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ИЖОДИ МИСОЛИДА	51
Obloqulov J. TADQIQOTGA YO‘NALTIRILGAN O‘QITISH (RBL) MODELI ASOSIDA TALABALARNING MANTIQIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI (BOTANIKA FANI MISOLIDA)	57

EKOLOGIK BARQARORLIKNI TA’MINLASHDA EKOLOGIK TARBIYANING O‘RNI

Bayeshanov Abdulla Mustafayevich

Guliston davlat universiteti o`qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada tabiat va inson munosabatlarining sovuqlashishi va inqirozining sabablari, ekologik tarbiyaning mazmuni va mohiyati, ijtimoiy-falsafiy jihatlari, ekobarqarorlikni ta’minlashdagi o‘rni ochib berilgan.

Kalit so‘zlar: ekologik tarbiya, tabiiy resurslar, ekologik barqarorlik, atrof-muhit, ekologik ta’lim,ekologik vijdon.

Bugungi globallashgan dunyoda fan-texnika, ilm-fan yutuqlari tobora taraqqiy etib bormoqda. Shu bilan bir qatorda bashariyatning tabiat va atrof muhitga texnogen bosimi ortib, biosfera muvozanatini buzilishiga sabab bo‘lmoqda. Tabiat zanjirini buzulishi natijasida iqlim o‘zgarishi, biologik xilma-xillikni yo‘qolib borishi, tabiiy resurslarni, xususan ichimlik suvining kamayib borishi kabi muammolar yuzaga kelmoqda. Mana shunday vaziyatda ekologik ta’lim va tarbiyaning tubdan isloh qilish, kuchaytirishga ehtiyoj ortib bormoqda.

Tarbiya masalasiga azal-azaldan o‘zbek xalqi eng dolzarb vazifa sifatida qarab kelgan. Yosh avlodni axloqiy sifatlarini shakllantirish,barkamol avlodni har tomonlama yetuk, insoniy sifatlar asosida tarbiyalashga muqaddas burch sifatida qarab kelingan. Ma’rifatparvar olim Abdulla Avloniy: “tarbiya bizlar uchun yo hayot – yo mamot, yo najot – yo halokat, yo saodat – yo falokat masalasidur”[1]deganida aynan shu masalani nazarda tutgan desak yanglishmagan bo‘lamiz. O‘zbek tilining izohli lug‘atida: “arabcha-rivojlantirish, parvarish qilish, o‘stirish; o‘rgatish; ilm berish”-deya izohlangan. O‘zbekiston Milliy enseklopediyasida: “tarbiya- shaxsda muayyan jismoniy, ruhiy, axloqiy, ma’naviy sifatlarni shakllantirishga qaratilgan amaliy pedagogik jarayon; insonning jamiyatda yashashi uchun zarur bo‘lgan xususiyatlarga ega bo‘lishini ta’minlash yo‘lida

[1] Abdulla Avloniy Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent.Yoshlar ijodiy nashriyot uyi, 2018. - 11-bet.

ko‘riladigan chortadbirlar yigindisi”-deb ta’riflanadi. Tarbiya tizimida ekologik tarbiya alohida o‘rin tutadi. Ekologik tarbiya bu shaxsda tabiatga bo‘lgan muhabbatni uyg‘otishga, atrof-muhit, ekologiyaga mas’uliyatli munosabatni, ekologik ong, ekologik vijdon, ekologik madaniyatni shakllantirishga qaratilgan ma’naviy-axloqiy jarayondir. Bugungi ekologik tarbiyaning eng asosiy vazifasi ekosentrik dunyoqarashni shakllantirishdir. Insonni tabiatni eksplutatsiya qilishga haqli “ega” degan destruktiv g‘oyalardan halos etib, tabiatni himoyachisi, haloskori degan konstruktiv g‘oyalar sari yetaklashdir.

Ekologik tarbiyaning ijtimoiy-falsafiy negizlari Sharq xalqlari tarixiy merosi, qadriyatlarida o‘z aksini topgan. Qariyb uch ming yillik tarixga ega Avesto kitobida ekologik tarbiya masalalari o‘z aksini topgan. Tabiat e’zozlangan. To‘rt unsur suv, havo, olov, tuproq muqaddas sanalgan. Suv muqadd sanalib, hatto unga tupurish ham eng og‘ir gunoh sanalgan. “Zardushtiylikda yer va suv nafaqat tabiiy resurs sifatida, balki kosmik va ma’naviy tartibning ajralmas qismi sifatida qaraladi. Yer - insoniyatning jismoniy hayoti uchun zamin bo‘lib xizmat qilsa, suv - poklovchi va yangilovchi unsur sifatida muhimdir. Bu ikki unsur Avestoda ko‘pincha bir-birini to‘ldiruvchi va yovuz kuchlarga qarshi turuvchi ilohiy asoslar sifatida tasvirlanadi”[2].

Tabiatni asrab-avaylash, u bilan uyg‘un holda yashash kabi g‘oyalar o‘zbek xalq og‘zaki ijodi-maqollarida ham o‘z aksini topgan. “Suv ichadigan qudug‘ingga tupurma”, “Serdaraxt qishloqni sel olmas”, “Quyosh, havo — tanga davo”, “Tog‘ havosi — dard davosi”[3] kabi maqollar shular jumlasidandir.

Yuqoridagi misollardan ko‘rinib turibdiki, ekologik tarbiya bugun paydo bo‘lgani yo‘q. Xalqimiz azaliy qadriyatlari, turmush tarzi hamisha tabiatni asrashga qaratilgan. Afsuski, iqtisodiy manfaat, tabiatdan cheksiz foydalanishga bo‘lgan intilish va kelajakni o‘ylamaslik oqibatida ekologik tarbiya jarayoni sustlashdi. Eng katta muammo ekologik savodxonlik ya’ni ekologik talim bilan ekologik tarbiya

[2] Yuldosheva, B., & Astanova, N. (2025). AVESTO MATNLARIDA YER VA SUV UNSURLARINING TARIXIY TALQINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *5*(4), 532-539.

[3] O‘zbek xalq maqollari (Tuzuvchilar: T. Mirzayev, A. Musoqulov, B. Sarimsoqov; M as’ul muharrir: Sh.Turdimov. — T.: «Sharq», 2005. — 512 b.

o‘rtasidagi aloqadorlik zanjirida uzulish bo‘ldi. Inson nazariy jihatdan tabiatga yetkazilgan har bir zarar oqibatda o‘ziga tashvish olib kelishini bilsa-da, amalda uni eksplutatsiya qilishdan, iste’molchilik kayfiyatidan voz kecha olmadi.Ya’ni tarbiyadagi jiddiy kamchiliklar borligini ko‘rsatdi. Ekologik ta’lim qanchalik puxta bo‘lmasin, ekologik tarbiyada oqsash kuzatilsa natijaga erishib bo‘lmaydi. “Kimki bilimda ilgarilab, axloqda oqsaydigan bo‘lsa, bilingki u oldinga emas katta tezlik bilan tubanlik sari ketipti”[4],-deganida Arastu haq edi. Ekologik tarbiya faqatgina Ona tabiatni asrash emas, balki kishining o‘z vijdoni, imonini asrash, mas’uliyatini his qilish jarayonidir.

Xulosa qilib aytish mumkinki, ekologik tarbiya-ekologik barqarorlikning asosidir. Ekologik ta’limni ekologik tarbiya bilan to‘ldirib, mustahkamlanib borilmas ekan ekologik barqarorlikni ta’minlash mumkin emas.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdulla Avloniy Turkiy Guliston yoxud axloq. – Toshkent.Yoshlar ijodiy nashriyot uyi, 2018. - 11-bet.

2. Yuldosheva, B., & Astanova, N. (2025). AVESTO MATNLARIDA YER VA SUV UNSURLARINING TARIXIY TALQINI. *Oriental renaissance: Innovative, educational, natural and social sciences*, *5*(4), 532-539.

3. O‘zbek xalq maqollari (Tuzuvchilar: T. Mirzayev, A. Musoqulov, B. Sarimsoqov; M as’ul muharrir: Sh.Turdimov. — T.: «Sharq», 2005. — 512 b.

4. Иодль Ф. История этики в новой философии: Кант и этика в девятнадцатом столетии. Пер. с нем. Либроком 2011. 528 с.

5. BAYESHANOV, A. (2026). O‘zbekistondagi ekologik muammolarni bartaraf etishda biosentrizm va ekologik vijdon omilining ijtimoiy-falsafiy tahlili. *«ACTA NUUz»*, *1*(1.3), 50-52.

[4] Иодль Ф. История этики в новой философии: Кант и этика в девятнадцатом столетии. Пер. с нем. Либроком 2011. 528 с.

6. Karimova, S. (2025). MA’NAVIYAT VA UNI SHAKLLANISHIGA TA’SIR ETUVCHI OMILLAR. *Универсальная индексная библиотека инновационных исследований в современном мире: теория и практика*, *4*(22), 81-84.

SETTING – AS A MEANS OF CHARACTER FORMATION IN THE NOVEL “THE PLAGUE OF DOVES” BY LOUISE ERDRICH

Mirzayeva Parvina Ulugbek kizi

Email: mustafoyevaparvina@icloud.com

An independent researcher

Bukhara State University

Annotation: *Moving beyond the traditional view of setting as a passive backdrop, the paper conceptualizes it as an active and dynamic force that shapes individual and collective identities within the narrative. This paper investigates the role of setting as a central mechanism of character formation in The Plague of Doves by Louise Erdrich. Moreover, the paper argues that setting in Erdrich’s work operates as a narrative agent that mediates relationships between individuals and their community, revealing tensions between rootedness and displacement. In this sense, place becomes integral to character formation, influencing not only personal trajectories but also collective identity within Native American experience.*

Key words: *setting, character formation, place identity, narrative space, Louise Erdrich, Native American literature, memory, trauma, spatiality, belonging.*

Introduction Louise Erdrich, as a representative of Native American writing, could provide deep insights into the lives of indigenous people of North Dakota. In the “Plague of Doves,” the reader can delve into the depths of characters’ inner worlds through exploring their identities that are connected with the place they reside. In the first paragraph of this chapter, there has been the analysis of characters’ place identity through the exploration of their sense of place, place attachment which have formed through different sources as culture and history. In the following paragraph, we will strive to examine the interconnectedness of place and identity through exploration of setting utilized in the novel by the author. Setting, which means time and place depicted in the work of art, can be considered in various fields

as philosophy, ethics, psychology, etc. However, in this paper we try to explore the role of setting used by Louise Erdrich in the novel “The Plague of Doves”.

Main part Setting investigated by many scholars in the fields of sociology, psychology, and philosophy in the past few years. Literary critics have mostly focused on the specific features of setting in various periods, literary movements, and genres and have studied its inextricable unity in the work of art. Setting as a crucial part of the plot, character formation is one of the most important elements in the construction of the novel. Louise Erdrich also skillfully makes use of setting while depicting the events and her characters, in order to give the real mood of the place and time she describes.

At the start of the novel the events take place in Evelina’s house, the author uses both internal and external description of the setting to reflect associative, cause-and-effect and psychological connections of events; to create a complex series of events that are constructed within the plot of the novel. ‘*IN THE YEAR 1896, my great-uncle, one of the first Catholic priests of aboriginal blood, put the call out to his parishioners that they should gather at Saint Joseph’s wearing scapulars and holding missals. From that place they would proceed to walk the fields in a long, sweeping row, and with each step loudly pray away the doves’* [4; 7]. The excerpt above indicates that the time starts from the early days of the country, when settlers came to live together with indigenous people of the land. Furthermore, this date makes the reader understand that the character displays her roots in this land, and by creating a fictitious setting, the author produces a certain effect on the reader. While reading the first lines where the date starts the line, it creates a feeling of historical period when it was a challenging and complicated time for the people to live in this condition. Louise Erdrich uses ‘1896’ and information about the ancestors of Evelina to highlight that the character belongs to ‘aboriginal blood’ and she is one of the characters who feels pride towards her generation as well. The fields selected as a place for the following episode perform a synthesizing function together with

the time mentioned in the novel. It highlights the social circumstances of the existing period at that time, the natural disaster that awaited the characters, the writer’s worldview about that historical era, and her aesthetic perspectives as well.

At the time being, we can witness a lot of research and interest towards setting in literature as well; however, scholars have enriched their studies with other methodological fields as well. Literary critics have delved into the analysis of the works, connecting them with history, culture, philosophy, aesthetics, religion, mythology, geography, and psychology, too. They have strived to reflect the peculiarities of the relationship of the time and place to concretize the information the author wants to highlight. In the novel, Louise Erdrich uses historical fact and alters it somehow in a different way, but the plot is based on the murder that took place in 1897 in North Dakota, and because of this murder, three innocent Indian men were hanged. By describing the time, the writer aims to highlight her spatio-temporal position concerning the following era, especially the murder that took place. Through different characters, Louise Erdrich unfolds the murder at the end, but the process of this influences the identities of the characters.

This place identity formation connected to the history can clearly be noticed in the character Judge Antone Bazil Coutts, who marries Aunt Geraldine and realizes that he was always a white woman – Doctor Cordelia Lochren’s ‘exception.’ Within the years he thinks that Cordelia loves him, the reason of her refusal to marry him is the age difference he considers, but actually Cordelia has thought of him as ‘her one exception’ only. *Geraldine then told me of several cases, over the years, where the doctor had turned people down—even in a crisis—and how she had let it be known, generally, that she would not treat our people. They all knew why. It was more than your garden-variety bigotry* [4; 273]. This excerpt displays the influence of setting to the place identity formation of Judge Antone Bazil Coutts. This is the end of the section narrated by this character, but it is the most part where the character realizes the truth connected to the history. Here the reader understands the impact of the

historical event on the character, who for so long has been under the impression of a woman's love and who actually has tried to find the murder of her close people. This is very poignant to know the truth; it is far more poignant to be rejected because of the community or tribe to which one belongs. Although Judge Antone Bazil Coutts has not realized this for several years, when he finds out this, he ‘swallows’ the history he had.

The setting used in the novel has not only historical connection to the characters’ place identity formation but also a cultural factor that leads to this process. Louise Erdrich, as a representative of the Ojibwe people, paints various episodes that represent the cultural values of these people. Mooshum’s points of view about their past; the fate they faced; Shamengwa’s love towards music; the way of life he follows—all these feature the national thinking of these characters. They perform their attitude towards the events that take place around them at that time; their lives and perceptions about the world are revealed through the actions they follow and conversations they have with other characters. The main character Evelina, from the start until the end of the novel, gives a full description of the place, which triggers readers’ interest in the events.

Conclusion In the novel “The Plague of Doves” setting is inseparable from character, functioning as a dynamic and constitutive force through which identity is continuously negotiated, contested, and redefined across temporal, cultural, and communal dimensions.

References:

1. Beidler, Peter G. Murdering Indians: A Documentary History of the 1897 Killings That Inspired Louise Erdrich’s ‘The Plague of Doves’. McFarland & Company, 2014.

2. Brown, Jeffrey. Louise Erdrich's 'The Sentence' explores racial tensions in a divided Minneapolis. PBS News Hour, Interview, 2021.

3. Bruchac, Joseph. Native North American Literary Companion. Visible Ink, 1998.

4. Erdrich, Louise. The Plague of Doves. HarperCollins e-books, 2008.

5. Reznichenko, S. Place Attachment and Sense of Place: Models and Phenomena. Social psychology and society, № 3, 2014.

6. Vizenor, Gerald Robert. Narrative Chance: Postmodern Discourse on Native American Indian Literatures. University of Nebraska Press, 1993. https://archive.org/details/narrativechance00gera/page/105/mode/1up

TIL TAFAKKUR CHEGARASI SIFATIDA: LYUDVIG VITGENSHTEYN FALSAFIY TAHLIL

Narzukulova Ferangiz Rustamjonovna
SamDCHTI tadqiqotchisi,
Iqtisodiyot va pedagogika Universiteti
Samarqand kampusi o‘qituvchisi
narzikulo@icloud.com

Annotatsiya. Ushbu maqola Ludvig Vittgenstein falsafasida tilning tafakkur chegarasi sifatidagi ahamiyatini tahlil qiladi. Tadqiqotning markazida til va fikrlash o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik, shuningdek, til orqali inson ongining chegaralari va imkoniyatlarini belgilovchi omillar turadi. Maqola Vittgensteinning dastlabki va keyingi falsafiy qarashlarini solishtiradi, jumladan Tractatus Logico-Philosophicusdagi mantiqiy tuzilish yondashuvi va Philosophical Investigationsdagi kundalik til amaliyotiga asoslangan yondashuvlarni o‘rganadi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, til nafaqat fikrlash vositasi, balki tafakkur chegarasini belgilovchi strukturaviy va ijtimoiy me’yor sifatida ham harakat qiladi. Til orqali inson dunyoni tushunadi, ma’lumotlarni tuzadi va muloqot orqali o‘z ongini ijtimoiy va madaniy kontekstga moslashtiradi. Shu jihatdan, Wittgenstein falsafasi tilni tafakkur chegarasi sifatida ko‘rish orqali mantiqiy, epistemologik va sotsiokultural masalalarni integratsiyalash imkonini beradi.

Kalit so‘zlar. Til, tafakkur chegarasi, til va fikrlash, Wittgenstein, til falsafasi, mantiqiy tuzilma, kundalik til, ijtimoiy kontekst, ma’no, epistemologiya.

Kirish. Til falsafasi tarixida Ludvig Vittgensteinning qarashlari inson tafakkurini tushunishda yangi paradigmani yaratgan. U tilni nafaqat muloqot vositasi sifatida, balki tafakkur chegarasini belgilovchi strukturaviy va ijtimoiy me’yor sifatida ko‘radi. Bu yondashuv, ayniqsa, Wittgensteinning Tractatus Logico-Philosophicus va Philosophical Investigations asarlarida ifodalangan bo‘lib, tilning mantiqiy tuzilishi va kundalik hayotdagi amaliy qo‘llanilishi orqali inson ongining

chegaralarini aniqlashga xizmat qiladi.

Til va fikrlash o‘rtasidagi bog‘liqlikni o‘rganish nafaqat til falsafasining, balki epistemologiya va mantiqiy tafakkur tadqiqotlarining markaziy masalalaridan biri hisoblanadi. Til orqali inson dunyoni tuzatadi, tushunadi va ijtimoiy hamda madaniy kontekstlarda ma’nolarni shakllantiradi. Shu jihatdan, til tafakkur chegarasini belgilovchi vosita sifatida o‘rganilishi, nafaqat mantiqiy va epistemologik, balki sotsiokultural jihatlarni ham hisobga oladi.

Ushbu maqola tilning tafakkur chegarasi sifatidagi ahamiyatini Vittgenstein falsafasi nuqtai nazaridan tahlil qilishga qaratilgan. Tadqiqotda uning dastlabki va keyingi falsafiy qarashlari solishtirilib, tilning tafakkur, ma’no va ijtimoiy muloqotdagi roli o‘rganiladi. Shu bilan birga, maqola tilning cheklovlari va imkoniyatlarini aniqlash orqali inson ongini tushunish va uning epistemologik qirralarini ko‘rsatishga intiladi.

Tilning tafakkur chegarasi sifatida o‘rganilishi va Vittgenstein falsafasiga murojaat qiluvchi tadqiqotlar XX asrning o‘rta davridan buyon muntazam rivojlanib kelmoqda. Ludvig Vittgensteinning dastlabki asari Tractatus Logico-Philosophicusda tilning mantiqiy tuzilishi va tafakkur chegarasi o‘rtasidagi bog‘liqlikga alohida e’tibor qaratiladi. Tadqiqotlar ko‘rsatadiki, bu davrdagi qarashlar tilni fikrlashni cheklovchi, lekin tartibga soluvchi strukturaviy vosita sifatida ko‘radi (Anscombe, 1959; Malcolm, 1993).

Vittgensteinning keyingi falsafiy asarlari, xususan Philosophical Investigations, tilni kundalik hayot amaliyotlari, ijtimoiy kontekst va madaniy me’yorlar bilan bog‘liq holda o‘rganishga e’tibor qaratadi. Shu nuqtai nazardan til nafaqat muloqot vositasi, balki tafakkur chegarasini belgilovchi ijtimoiy va amaliy strukturani ham o‘z ichiga oladi (Winch, 1958; Kripke, 1982). Zamonaviy tadqiqotlar esa Wittgensteinning bu yondashuvini sotsiokultural va epistemologik kontekstlarda kengaytirib tahlil qilgan, tilning tafakkurga ta’sirini individual va jamiyat darajasida ko‘rsatishga intilgan (Cavell, 1979).

Metodologik jihatdan ushbu maqola hermenevtik, konseptual va solishtirma yondashuvlardan foydalanadi. Hermenevtik metod orqali Vittgenstein matnlari, xususan Tractatus Logico-Philosophicus va Philosophical Investigations chuqur tahlil qilinadi, til va tafakkur chegarasi o‘rtasidagi munosabat aniqlanadi. Konseptual tahlil orqali til, tafakkur chegarasi, ma’no va mantiqiy tuzilma kabi asosiy tushunchalar aniqlanib, ularning o‘zaro bog‘liqligi va metodologik ahamiyati o‘rganiladi.

Solishtirma yondashuv esa Wittgensteinning dastlabki va keyingi falsafiy qarashlarini, shuningdek boshqa filosoflar, xususan Husserl va Heideggerning til va tafakkur haqidagi qarashlari bilan taqqoslashga xizmat qiladi. Bu metodologik kombinatsiya maqolaga tilning tafakkur chegarasi sifatidagi vazifasini nazariy va amaliy jihatdan kompleks tahlil qilish imkonini beradi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ludvig Vittgenstein falsafasida tilning tafakkur chegarasi sifatidagi roli uning mantiqiy va amaliy qarashlari orqali aniqlanadi. Tractatus Logico-Philosophicus asarida tilning mantiqiy tuzilishi tafakkur imkoniyatlarini belgilovchi strukturaviy mezon sifatida qaraladi. Bu yondashuv til va fikrlashni bir-biridan ajratmasdan, fikrlashning chegaralarini til orqali tushuntirishga xizmat qiladi.

Keyingi asarlarda, xususan Philosophical Investigationsda, Vittgenstein tilni kundalik amaliyotlar va ijtimoiy kontekst bilan bog‘lab tahlil qiladi. Tahlil shuni ko‘rsatadiki, tilning ma’nosi va funksiyasi faqat individual ongda emas, balki jamiyat tomonidan belgilangan qoidalarga va kundalik muloqot amaliyotlariga bog‘liq. Shu tarzda til tafakkur chegarasini belgilovchi vosita sifatida, insonning dunyoqarashi va muloqot imkoniyatlarini normativ va ijtimoiy jihatdan shakllantiradi.

Tadqiqot shuningdek, til tafakkur chegarasi sifatida ikki tomonlama vazifaga ega ekanini aniqlaydi. Bir tomondan, u muloqot va tushunishni ta’minlovchi asosiy strukturani yaratadi; boshqa tomondan, u tafakkur va ma’noni ijtimoiy va madaniy

kontekstda chegaralaydi. Shu bilan til orqali shakllangan tafakkur nafaqat individual, balki jamiyatning normativ va madaniy me’yorlariga ham bog‘liq bo‘ladi.

Bundan tashqari, tahlil til tafakkur chegarasining dinamik va tarixiy xususiyatini ochib beradi. Til va uning me’yorlari jamiyat, madaniyat va vaqt kontekstida o‘zgarib turadi, bu esa tafakkur chegarasining ham moslashuvchan va evolyutsion xarakterga ega ekanini ko‘rsatadi. Shu bilan birga, bu jarayon tilning o‘zgaruvchanligi va barqarorligini uyg‘unlashtiradi, shuning uchun insonlar o‘zaro tushunish va samarali muloqot qila oladi.

Ushbu maqola natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ludwig Vittgenstein falsafasida til nafaqat muloqot vositasi, balki tafakkur chegarasini belgilovchi asosiy vosita sifatida qaraladi. Tractatus Logico-Philosophicus asarida tilning mantiqiy tuzilishi tafakkur imkoniyatlarini aniqlasa, Philosophical Investigationsda til kundalik amaliyotlar va ijtimoiy kontekst orqali ma’noni shakllantiradi. Shu bilan til tafakkur, muloqot va ongning ijtimoiy-madaniy jihatlarini uyg‘unlashtiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, til tafakkur chegarasining ikki tomonlama xususiyati mavjud: u bir tomondan tushunish va muloqotni ta’minlaydi, boshqa tomondan esa ma’no va tafakkur imkoniyatlarini normativ va ijtimoiy kontekst orqali chegaralaydi. Shu bilan birga, tilning tafakkur chegarasi dinamik va tarixiy xususiyatga ega bo‘lib, u jamiyat, madaniyat va vaqt bilan uzviy bog‘liq holda o‘zgaradi.

Umuman olganda, maqola tilning tafakkur chegarasi sifatidagi konsepsiyasini Wittgenstein falsafasi nuqtai nazaridan tizimli va konseptual ravishda yoritib beradi. Bu yondashuv nafaqat til va fikrlash, balki muloqot, ijtimoiy normativlik va madaniy kontekstni o‘rganishda ham ilmiy va metodologik asos yaratadi. Natijalar Wittgenstein falsafasining tilning mantiqiy, epistemologik va sotsiokultural jihatlarini integratsiyalashdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

Xulosa. Ushbu maqola natijalari shuni ko‘rsatadiki, Ludvig Vittgenstein falsafasida til nafaqat muloqot vositasi, balki tafakkur chegarasini belgilovchi asosiy vosita sifatida qaraladi. Tractatus Logico-Philosophicus asarida tilning mantiqiy tuzilishi tafakkur imkoniyatlarini aniqlasa, Philosophical Investigationsda til kundalik amaliyotlar va ijtimoiy kontekst orqali ma’noni shakllantiradi. Shu bilan til tafakkur, muloqot va ongning ijtimoiy-madaniy jihatlarini uyg‘unlashtiruvchi vosita sifatida namoyon bo‘ladi.

Tahlil natijalari shuni ko‘rsatadiki, til tafakkur chegarasining ikki tomonlama xususiyati mavjud: u bir tomondan tushunish va muloqotni ta’minlaydi, boshqa tomondan esa ma’no va tafakkur imkoniyatlarini normativ va ijtimoiy kontekst orqali chegaralaydi. Shu bilan birga, tilning tafakkur chegarasi dinamik va tarixiy xususiyatga ega bo‘lib, u jamiyat, madaniyat va vaqt bilan uzviy bog‘liq holda o‘zgaradi.

Umuman olganda, maqola tilning tafakkur chegarasi sifatidagi konsepsiyasini Wittgenstein falsafasi nuqtai nazaridan tizimli va konseptual ravishda yoritib beradi. Bu yondashuv nafaqat til va fikrlash, balki muloqot, ijtimoiy normativlik va madaniy kontekstni o‘rganishda ham ilmiy va metodologik asos yaratadi. Natijalar Vittgenstein falsafasining tilning mantiqiy, epistemologik va sotsiokultural jihatlarini integratsiyalashdagi ahamiyatini tasdiqlaydi.

ADABIYOTLAR RO‘YXATI

1. Ludwig Wittgenstein. Tractatus Logico-Philosophicus. London: Routledge & Kegan Paul, 1921.

2. Ludwig Wittgenstein. Philosophical Investigations. Oxford: Blackwell, 1953.

3. G. E. M. Anscombe. An Introduction to Wittgenstein’s Tractatus. London: Hutchinson University Library, 1959.

4. Norman Malcolm. Wittgenstein: A Religious Point of View? Ithaca: Cornell University Press, 1993.

5. Peter Winch. The Idea of a Social Science and Its Relation to Philosophy. London: Routledge, 1958.

6. Saul Kripke. Wittgenstein on Rules and Private Language. Cambridge, MA: Harvard University Press, 1982.

7. Stanley Cavell. The Claim of Reason: Wittgenstein, Skepticism, Morality, and Tragedy. Oxford: Oxford University Press, 1979.

8. H. L. A. Hart. Essays on Bentham: Jurisprudence and Political Theory. Oxford: Clarendon Press, 1982.

9. Кубаева Ш. Т. Развитие инновационного мышления в Самаркандской академии Улугбека //Universum: общественные науки. – 2014. – №. 5 (6). – С. 2.

10. Kubayeva S. Intellectual games: Stimulating the development of the human mind //International Journal of Scientific Trends. – 2023. – Т. 2. – №. 12. – С. 74-78.

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR QARASHLARIDA OILA MUHITINING SHAXS KAMOLOTIGA TA’SIRI

Muslimov Sherzod Akbarovich
Mustaqil tadqiqotchi
Samaqand davlat chet tillar instituti
muslimov.sherzod@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning ma’naviy va adabiy merosida oila muhitining shaxs kamolotiga ta’siri masalasi ijtimoiy-falsafiy va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda Boburning “Boburnoma” asari asosiy manba sifatida o‘rganilib, unda aks etgan oilaviy tarbiya, ota-ona mas’uliyati, nasliy an’analar va ma’naviy muhitning inson shaxsiyati shakllanishidagi o‘rni yoritiladi. Maqolada oila — shaxsning birlamchi ijtimoiylashuv instituti sifatida, axloqiy, intellektual va fuqarolik fazilatlarning shakllanishidagi hal qiluvchi omil ekani asoslab beriladi. Shuningdek, Bobur qarashlarining Sharq pedagogik-falsafiy tafakkuri, xususan, Alisher Navoiy va Abu Nasr Forobiy g‘oyalari bilan uyg‘unligi ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqot natijalari Bobur merosining zamonaviy tarbiya tizimida shaxs kamolotini ta’minlashdagi ahamiyatini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: Oila muhiti, shaxs kamoloti, ma’naviy tarbiya, axloqiy qadriyatlar, ijtimoiylashuv, ota-ona mas’uliyati, “Boburnoma”, komil inson, Sharq pedagogikasi.

Kirish. Shaxs kamoloti masalasi jamiyat taraqqiyotining asosiy omillaridan biri bo‘lib, u eng avvalo oila muhitida shakllanadigan ma’naviy-axloqiy qadriyatlar bilan uzviy bog‘liqdir. Oila insonning birinchi tarbiya maktabi bo‘lib, unda shakllangan dunyoqarash, axloqiy me’yorlar va ijtimoiy xulq-atvor keyingi hayot faoliyatida muhim rol o‘ynaydi. Shu jihatdan, tarixiy va falsafiy merosda oila muhitining shaxs kamolotiga ta’siri masalasini o‘rganish bugungi kunda ham dolzarb ilmiy muammo sifatida ahamiyat kasb etadi.

Bu borada buyuk mutafakkir, shoir va davlat arbobi Zahiriddin Muhammad Boburning boy ma’naviy merosi alohida e’tiborga loyiqdir. Uning “Boburnoma” asarida shaxs hayoti, ijtimoiy muhit, oilaviy munosabatlar va tarbiya jarayonlari chuqur tahlil etilgan bo‘lib, unda oila muhitining inson shaxsiyati shakllanishidagi hal qiluvchi o‘rni yaqqol namoyon bo‘ladi. Bobur qarashlarida oilaviy tarbiya nafaqat axloqiy me’yorlarni shakllantiruvchi omil, balki shaxsning ijtimoiy va ma’naviy yetukligini belgilovchi asosiy poydevor sifatida talqin etiladi.

Bobur asarlarida oila muhitining ijobiy yoki salbiy ta’siri shaxs xarakteri, dunyoqarashi va hayotiy qarorlariga bevosita ta’sir ko‘rsatishi qayd etiladi. Ayniqsa, ota-ona namunasi, oiladagi ma’naviy muhit va nasliy an’analar yosh avlodning axloqiy shakllanishida muhim omil sifatida ko‘rsatiladi. Bu jihat Sharq falsafiy va pedagogik an’analarining uzviy davomi bo‘lib, Alisher Navoiy hamda Abu Nasr Forobiy kabi mutafakkirlar qarashlari bilan hamohanglik kasb etadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy globallashuv sharoitida oilaviy qadriyatlarning transformatsiyasi jarayoni kuchayib borayotgan bir paytda, tarixiy meros asosida shaxs kamolotiga ta’sir etuvchi omillarni ilmiy tahlil qilish muhim ahamiyatga ega. Bobur merosini o‘rganish esa milliy tarbiya tizimini boyitish, yosh avlodni ma’naviy barkamol etib voyaga yetkazish va oilaviy qadriyatlarni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Mazkur mavzuni yoritishda Sharq mutafakkirlarining falsafiy va pedagogik qarashlari hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar asosiy nazariy manba sifatida tahlil qilindi. Xususan, Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari tadqiqotning asosiy birlamchi manbasi sifatida o‘rganildi. Ushbu asarda muallifning hayotiy tajribasi orqali oila muhiti, nasliy tarbiya va ijtimoiy muhitning shaxs kamolotiga ta’siri haqida muhim kuzatuvlar bayon etilgan. Bobur qarashlarida insonning axloqiy va ma’naviy shakllanishi bevosita oilaviy muhit bilan bog‘liq ekani ko‘rsatib beriladi.

Shuningdek, Alisher Navoiyning insonparvarlik va komil inson haqidagi g‘oyalari, Abu Nasr Forobiyning fozil jamiyat konsepsiyasi hamda Abdulla Avloniyning pedagogik qarashlari mavzuni nazariy jihatdan asoslashda muhim ilmiy manbalar sifatida xizmat qildi. Ushbu mutafakkirlar asarlarida oila tarbiyasi, axloqiy qadriyatlar va shaxs kamoloti o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlik chuqur tahlil qilingan.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bugungi pedagogika va falsafa fanida oila muhitining shaxs shakllanishiga ta’siri keng o‘rganilmoqda. Tadqiqotlarda oilaviy qadriyatlar, ijtimoiylashuv jarayoni, axloqiy tarbiya va ma’naviy immunitet masalalariga alohida e’tibor qaratilmoqda. Biroq Bobur merosini aynan oila muhitining shaxs kamolotiga ta’siri nuqtai nazaridan kompleks tahlil qilish masalasi yetarlicha o‘rganilmaganligi ushbu tadqiqotning dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida bir nechta ilmiy yondashuvlardan foydalanildi. Tarixiylik tamoyili orqali Bobur yashagan davrning ijtimoiy-siyosiy sharoitlari va oilaviy munosabatlar tizimi o‘rganildi. Tizimli yondashuv yordamida oila muhiti, tarbiya va shaxs kamoloti o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil metodi Bobur qarashlarini boshqa Sharq mutafakkirlari g‘oyalari bilan solishtirish imkonini berdi. Germenevtik yondashuv esa “Boburnoma” matnlaridagi ma’no qatlamlarini chuqur talqin qilishga xizmat qildi.

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Zahiriddin Muhammad Boburning ma’naviy va adabiy merosida oila muhiti shaxs kamolotini belgilovchi asosiy omillardan biri sifatida qaraladi. “Boburnoma” asarida muallif o‘z hayotiy kuzatuvlari orqali inson xarakteri, dunyoqarashi va axloqiy fazilatlarining shakllanishi ko‘p jihatdan oilaviy muhitga bog‘liqligini qayd etadi.

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, Bobur qarashlarida oila shaxsning birlamchi ijtimoiylashuv instituti sifatida namoyon bo‘ladi. Ota-ona namunasi, oilaviy tarbiya uslubi va nasliy an’analar shaxsning axloqiy ongini shakllantiruvchi asosiy omillar

sifatida talqin etiladi. Ayniqsa, oilada shakllangan halollik, mehnatsevarlik, vatanparvarlik va adolatparvarlik kabi qadriyatlar shaxsning keyingi hayotiy faoliyatida barqaror xulq-atvor mezoniga aylanadi.

Qiyosiy tahlil natijalari Bobur qarashlarining Alisher Navoiy va Abu Nasr Forobiyning falsafiy-pedagogik g‘oyalari bilan uyg‘unligini ko‘rsatadi. Navoiy ijodida axloqiy yetuklik va insonparvarlik, Forobiy falsafasida esa fozil jamiyat va axloqiy tarbiya masalalari markaziy o‘rinni egallaydi. Bu esa Bobur qarashlarining Sharq pedagogik an’anasining uzviy davomi ekanini tasdiqlaydi.

Tahlil davomida yana bir muhim natija aniqlanganki, Bobur merosida shaxs kamoloti faqat individual jarayon sifatida emas, balki ijtimoiy va oilaviy muhit bilan uzviy bog‘liq tizim sifatida qaraladi. Oila muhiti ijobiy bo‘lsa, shaxsda ma’naviy barqarorlik, ijtimoiy mas’uliyat va axloqiy yetuklik shakllanadi; aksincha, salbiy muhit shaxs rivojiga to‘sqinlik qiladi.

Shuningdek, Bobur qarashlarida ma’naviy tarbiya va aqliy rivojlanish uyg‘unligi muhim o‘rin tutadi. Oila muhitida berilgan tarbiya shaxsning nafaqat axloqiy, balki intellektual rivojlanishiga ham ta’sir ko‘rsatishi ta’kidlanadi. Bu holat shaxs kamolotini kompleks jarayon sifatida tushunish zarurligini ko‘rsatadi.

Xulosa: O‘tkazilgan tahlillar natijasida shuni xulosa qilish mumkinki, Zahiriddin Muhammad Boburning ma’naviy-adabiy merosida oila muhiti shaxs kamolotini belgilovchi eng muhim omillardan biri sifatida talqin etiladi. Uning “Boburnoma” asarida inson xarakteri, axloqiy fazilatlari va ijtimoiy qarashlarining shakllanishi ko‘p jihatdan oilaviy tarbiya, ota-ona namunasi va ma’naviy muhit bilan uzviy bog‘liqligi asoslab berilgan.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, oila — shaxsning birlamchi tarbiya instituti bo‘lib, unda shakllangan qadriyatlar keyingi hayotiy faoliyatda muhim rol o‘ynaydi. Bobur qarashlariga ko‘ra, halollik, vatanparvarlik, adolat, mehnatsevarlik kabi fazilatlar aynan oilaviy muhitda shakllanadi va shaxsning ijtimoiy qiyofasini belgilaydi.

Shuningdek, Bobur merosining Alisher Navoiy va Abu Nasr Forobiy kabi Sharq mutafakkirlari g‘oyalari bilan uyg‘unligi uning qarashlarining umumiy falsafiy-pedagogik an’ana bilan chambarchas bog‘liqligini tasdiqlaydi. Bu esa oila tarbiyasi va shaxs kamoloti masalasining Sharq tafakkurida doimiy dolzarb bo‘lib kelganini ko‘rsatadi.

Bobur merosida oila muhitining shaxs kamolotiga ta’siri chuqur ilmiy-falsafiy asosga ega bo‘lib, u zamonaviy tarbiya tizimi uchun ham muhim nazariy va amaliy ahamiyat kasb etadi. Ushbu g‘oyalarni o‘rganish va ta’lim-tarbiya jarayoniga tatbiq etish yosh avlodni ma’naviy yetuk, axloqan barkamol va ijtimoiy faol shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma (tanqidiy matn). – Toshkent: Fan nashriyoti, 2019.
2. Pirimqul Qodirov. Yulduzli tunlar. – Toshkent: Sharq, 2010.
3. Said Ahmad. Ufq. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nomidagi nashriyot, 2005.
4. Maksud Shayxzoda. Asarlar to‘plami. – Toshkent: Adabiyot va san’at, 1997.
5. Abdulla Qodiriy. O‘tkan kunlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti, 2015.
6. Erkin Yusupov. Falsafa asoslari. – Toshkent: Universitet, 2008.
7. Nasriddin Komilov. Sharq adabiyoti va ma’naviyat. – Toshkent: Mumtoz so‘z, 2012.
8. O‘zbekiston Fanlar akademiyasi. O‘zbek xalq pedagogikasi tarixi. – Toshkent: Fan, 2018.

ZAHIRIDDIN MUHAMMAD BOBUR MEROSIDA AYOLNING OILADAGI O‘RNI VA TARBIYADAGI ROLI

Muslimov Sherzod Akbarovich
Mustaqil tadqiqotchi
Samaqand davlat chet tillar instituti
muslimov.sherzod@gmail.com

Annotatsiya. Mazkur maqolada Zahiriddin Muhammad Boburning ma’naviy-adabiy merosida ayolning oiladagi o‘rni hamda tarbiya jarayonidagi roli ijtimoiy-falsafiy va pedagogik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Tadqiqotda Boburning “Boburnoma” asari asosiy manba sifatida o‘rganilib, unda aks etgan ayol shaxsiga hurmat, oilaviy barqarorlikni ta’minlash, farzand tarbiyasida onaning o‘rni hamda ma’naviy muhitni shakllantirishdagi ishtiroki yoritiladi. Maqolada ayolning oila instituti doirasidagi tarbiyaviy funksiyalari, axloqiy qadriyatlarni shakllantirishdagi ta’siri hamda shaxs kamolotiga qo‘shgan hissasi ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Shuningdek, Bobur qarashlarining Sharq pedagogik va falsafiy tafakkuri, xususan, Alisher Navoiy va Abu Nasr Forobiy g‘oyalari bilan uyg‘unligi ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: Ayolning o‘rni, oilaviy tarbiya, onalik instituti, ma’naviy qadriyatlar, shaxs kamoloti, Boburnoma, axloqiy tarbiya, Sharq falsafasi, komil inson.

Kirish. Jamiyat taraqqiyotida oila instituti va undagi ijtimoiy rollarning to‘g‘ri shakllanishi shaxs kamolotini belgilovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. Ayniqsa, ayolning oila tizimidagi o‘rni va tarbiya jarayonidagi ishtiroki jamiyatning ma’naviy barqarorligi hamda kelajak avlodning axloqiy shakllanishida muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan, tarixiy va falsafiy merosda ayol shaxsiga berilgan baho, uning tarbiyaviy funksiyalari va ijtimoiy mavqei masalalarini o‘rganish dolzarb ilmiy muammo sifatida qaraladi.

Bu borada buyuk davlat arbobi, shoir va mutafakkir Zahiriddin Muhammad Boburning boy ma’naviy merosi alohida ahamiyatga ega. Uning “Boburnoma”

asarida inson, oila va jamiyat munosabatlari keng yoritilgan bo‘lib, unda ayolning oilaviy hayotdagi o‘rni, farzand tarbiyasidagi mas’uliyati hamda ma’naviy muhitni shakllantirishdagi ta’siri haqida muhim fikrlar bayon etilgan. Bobur qarashlarida ayol nafaqat oilaning tayanchi, balki axloqiy qadriyatlar va tarbiya tizimining asosiy ishtirokchisi sifatida talqin etiladi.

Bobur asarlarida ayol shaxsining jamiyatdagi o‘rni ijobiy baholanib, uning onalik vazifasi orqali kelajak avlodning ma’naviy-axloqiy shakllanishida hal qiluvchi rol o‘ynashi ta’kidlanadi. Bu jihat Sharq falsafiy-pedagogik an’analarining uzviy davomidir va Alisher Navoiy hamda Abu Nasr Forobiy kabi mutafakkirlarning qarashlari bilan uyg‘unlik kasb etadi.

Mavzuning dolzarbligi shundaki, zamonaviy globallashuv sharoitida oilaviy qadriyatlar tizimida ayolning o‘rni va tarbiyaviy funksiyalarini ilmiy asosda tahlil qilish, milliy ma’naviyatni mustahkamlash hamda yosh avlodni barkamol etib tarbiyalashda muhim ahamiyatga ega.

Mazkur mavzuni ilmiy asosda yoritishda Sharq mutafakkirlarining falsafiy-pedagogik qarashlari, tarixiy manbalar hamda zamonaviy ilmiy tadqiqotlar muhim nazariy asos sifatida tahlil qilindi. Xususan, Zahiriddin Muhammad Boburning “Boburnoma” asari tadqiqotning asosiy birlamchi manbasi sifatida o‘rganildi. Ushbu asarda ayol shaxsining oiladagi o‘rni, onalik instituti, farzand tarbiyasidagi mas’uliyati hamda oilaviy muhitni shakllantirishdagi ta’siri haqidagi kuzatuvlar muhim ijtimoiy-falsafiy mazmun kasb etadi. Bobur qarashlarida ayolning ma’naviy yetuklik, axloqiy tarbiya va oilaviy barqarorlikni ta’minlashdagi roli alohida e’tirof etiladi.

Tadqiqotda, shuningdek, Alisher Navoiyning insonparvarlik va axloqiy qadriyatlar haqidagi qarashlari, Abu Nasr Forobiyning fozil jamiyat konsepsiyasi hamda Abdulla Avloniyning pedagogik yondashuvlari nazariy asos sifatida foydalanildi. Ushbu mutafakkirlar asarlarida ayolning jamiyat va oila tizimidagi

tarbiyaviy funksiyasi hamda ma’naviy qadriyatlarni shakllantirishdagi o‘rni keng yoritilgan.

Zamonaviy ilmiy adabiyotlar tahlili shuni ko‘rsatadiki, bugungi kunda gender masalalari, oilaviy tarbiya va shaxs kamolotida ayolning roli pedagogika, sotsiologiya va falsafa fanlarida keng o‘rganilmoqda. Biroq Bobur merosida ayolning oila va tarbiya tizimidagi o‘rnini kompleks tarzda tahlil qilish masalasi hali ham yetarlicha chuqur o‘rganilmaganligi ushbu tadqiqotning ilmiy dolzarbligini belgilaydi.

Tadqiqot metodologiyasi sifatida tarixiylik, tizimli yondashuv, qiyosiy tahlil va germenevtik talqin usullaridan foydalanildi. Tarixiylik tamoyili orqali Bobur yashagan davrning ijtimoiy-madaniy muhiti va oilaviy munosabatlar tizimi o‘rganildi. Tizimli yondashuv yordamida ayolning oila instituti va tarbiya jarayonidagi o‘rni kompleks tizim sifatida tahlil qilindi. Qiyosiy tahlil metodi Bobur qarashlarini Sharq mutafakkirlari g‘oyalari bilan solishtirish imkonini berdi. Germenevtik yondashuv esa “Boburnoma” matnlaridagi ma’no qatlamlarini chuqur talqin qilishga xizmat qildi.

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Zahiriddin Muhammad Boburning ma’naviy-adabiy merosida ayolning oila instituti va tarbiya jarayonidagi o‘rni muhim ijtimoiy-falsafiy kategoriya sifatida talqin etiladi. “Boburnoma” asarida ayol shaxsiga nisbatan hurmat, uning oilaviy barqarorlikni ta’minlashdagi roli hamda farzand tarbiyasidagi bevosita ishtiroki haqidagi kuzatuvlar muhim o‘rin egallaydi.

Tahlil natijalariga ko‘ra, Bobur qarashlarida ayol nafaqat oilaning ma’naviy tayanchi, balki axloqiy qadriyatlarni avlodga yetkazuvchi asosiy tarbiyachi sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, onalik instituti shaxs kamolotida hal qiluvchi omil sifatida e’tirof etilib, bola dunyoqarashining shakllanishi, uning axloqiy me’yorlari va ijtimoiy xulq-atvori ko‘p jihatdan ona tarbiyasiga bog‘liq ekani ta’kidlanadi.

Qiyosiy tahlil natijalari Bobur qarashlarining Alisher Navoiy va Abu Nasr Forobiyning falsafiy-pedagogik g‘oyalari bilan uyg‘unligini ko‘rsatdi. Navoiy

ijodida ayolning ma’naviy go‘zalligi va insonparvarlik g‘oyalari, Forobiy ta’limotida esa jamiyatning axloqiy tuzilishi va tarbiya tizimi muhim o‘rin tutadi. Bu esa Bobur merosining Sharq tafakkuri an’anasi bilan uzviy bog‘liqligini tasdiqlaydi.

Tahlil jarayonida yana bir muhim natija aniqlanganki, Bobur merosida oilaviy muhitning sog‘lomligi ayolning ijtimoiy va tarbiyaviy roli bilan bevosita bog‘liq. Ijobiy oilaviy muhitda ayolning faolligi ortib, u bolalarda ma’naviy barqarorlik, axloqiy poklik va ijtimoiy mas’uliyatni shakllantiradi. Aksincha, zaif yoki salbiy muhit tarbiya jarayonining samaradorligini pasaytiradi.

Shuningdek, Bobur qarashlarida ayolning tarbiyaviy funksiyasi faqat oilaviy doira bilan cheklanib qolmay, balki jamiyat ma’naviy hayotiga ham bevosita ta’sir etishi ta’kidlanadi. Bu esa ayolni shaxs kamolotining ikkinchi darajali emas, balki asosiy subyektlaridan biri sifatida ko‘rsatadi.

Xulosa: O‘tkazilgan tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Zahiriddin Muhammad Boburning ma’naviy-adabiy merosida ayolning oila tizimidagi o‘rni va tarbiyadagi roli chuqur ijtimoiy-falsafiy mazmunga ega bo‘lib, u shaxs kamolotini ta’minlovchi asosiy omillardan biri sifatida talqin etiladi. “Boburnoma” asarida ayolning oilaviy barqarorlikni saqlash, farzand tarbiyasini amalga oshirish va ma’naviy muhitni shakllantirishdagi bevosita ishtiroki aniq ifodalangan.

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, Bobur qarashlarida ayol nafaqat oilaning ma’naviy markazi, balki axloqiy qadriyatlarni avlodga yetkazuvchi asosiy tarbiyachi sifatida qaraladi. Ayniqsa, onalik instituti shaxsning axloqiy shakllanishida hal qiluvchi ahamiyatga ega bo‘lib, uning ta’siri insonning butun hayoti davomida namoyon bo‘ladi.

Shuningdek, Bobur merosining Alisher Navoiy va Abu Nasr Forobiy kabi Sharq mutafakkirlari g‘oyalari bilan uyg‘unligi uning qarashlarining umumiy falsafiy-pedagogik tizim bilan chambarchas bog‘liqligini ko‘rsatadi. Bu esa

ayolning tarbiyaviy roli masalasi Sharq tafakkurida doimiy dolzarb bo‘lganini tasdiqlaydi.

Xususan, Bobur merosida ayolning oila va tarbiya jarayonidagi o‘rni nafaqat tarixiy ahamiyatga ega, balki zamonaviy pedagogika va tarbiya tizimi uchun ham muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qiladi. Ushbu qarashlarni o‘rganish va amaliyotga tatbiq etish yosh avlodni ma’naviy yetuk, axloqan barkamol va ijtimoiy mas’uliyatli shaxs sifatida shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Zahiriddin Muhammad Bobur. Boburnoma. – Toshkent: Fan nashriyoti, turli nashrlar.

2.Abdulla Qodiriy. O‘tkan kunlar. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti.

3. Cho‘lpon. Adabiyot namunalari. – Toshkent: 1990.

4. Fitrat. Oila va tarbiya. – Toshkent: Fan.

5. Abdulla Avloniy. Turkiy guliston yoxud axloq. – Toshkent: O‘qituvchi.

6. Alisher Navoiy. Mahbub ul-qulub. – Toshkent: G‘afur G‘ulom nashriyoti.

7. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. – Toshkent: Yangi asr avlodi.

8. O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi. Pedagogika (darslik). – Toshkent, 2019.

AL-XORAZMIY ILMIY MEROSIDA GUMANIZM VA UNING YOSHLAR TAFAKKURINI SHAKLLANTIRISHDAGI AHAMIYATI

Jantayev Maksud Ibragimovich
SamDCHTI tadqiqotchisi,
Samarqand Iqtisodiyot va Servis Instituti
akademik litsey o‘qituvchisi
maksudjantayev@gmail.com

Annotatsiya: *Mazkur maqolada buyuk alloma Muhammad ibn Musa al-Xorazmiy ilmiy merosida mujassam bo‘lgan gumanistik g‘oyalar va ularning zamonaviy yoshlar tafakkurini shakllantirishdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Tadqiqotda Al-Xorazmiyning ilmiy-falsafiy qarashlari insonparvarlik, aqlga tayanish, bilimga intilish hamda jamiyat taraqqiyotiga xizmat qilish g‘oyalari bilan uzviy bog‘liq ekani asoslab beriladi. Uning Al-Kitab al-mukhtasar fi hisab al-jabr wal-muqabala asarida ilmiy bilishning aniq, tizimli va mantiqiy asoslari bilan bir qatorda, inson aql-zakovati va uning imkoniyatlariga bo‘lgan yuksak ishonch namoyon bo‘lishi yoritiladi.*

Maqolada Al-Xorazmiy ilmiy merosidagi gumanizmning asosiy tamoyillari – insonning bilim orqali kamol topishi, mantiqiy tafakkur va amaliy foydalilikka yo‘naltirilgan ilmiy yondashuvlar yoshlar dunyoqarashini shakllantirishda muhim tarbiyaviy ahamiyatga ega ekani ko‘rsatiladi. Shuningdek, uning ilmiy g‘oyalari asosida yoshlarni intellektual rivojlantirish, ilm-fanga qiziqishni kuchaytirish hamda tanqidiy fikrlashni rivojlantirish masalalari tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: *Al-Xorazmiy, gumanizm, ilmiy meros, yoshlar tafakkuri, insonparvarlik, bilim, mantiqiy tafakkur, ta’lim, Sharq uyg‘onish davri, ma’naviyat, ilm-fan, tarbiya.*

Kirish. Insoniyat taraqqiyoti tarixida ilm-fan va ma’naviyat o‘rtasidagi o‘zaro bog‘liqlik masalasi doimo dolzarb bo‘lib kelgan. Ayniqsa, Sharq uyg‘onish davrida shakllangan ilmiy-falsafiy meros insonparvarlik g‘oyalarini rivojlantirishda muhim

o‘rin tutadi. Bu borada buyuk alloma Muhammad ibn Musa al-Xorazmiyning ilmiy merosi alohida ahamiyat kasb etadi. Uning asarlarida ilmiy tafakkur mantiqiy asoslar bilan birga inson aql-zakovati, bilimga hurmat va jamiyat manfaatiga xizmat qilish g‘oyalari bilan uyg‘unlashgan.

Bugungi globallashuv sharoitida yoshlar tafakkurini shakllantirish, ularning intellektual salohiyatini rivojlantirish hamda ma’naviy-axloqiy qadriyatlarni mustahkamlash masalalari dolzarb ilmiy-amaliy ahamiyatga ega. Shu nuqtayi nazardan, Al-Xorazmiy ilmiy merosida mujassam bo‘lgan gumanistik qarashlarni o‘rganish yosh avlodning dunyoqarashini kengaytirish va ularni ilmga yo‘naltirishda muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Al-Xorazmiy tomonidan yaratilgan ilmiy asarlar, xususan Al-Kitab al-mukhtasar fi hisab al-jabr wal-muqabala nafaqat matematik bilimlarning rivojlanishiga, balki ilmiy tafakkurning shakllanishiga ham katta ta’sir ko‘rsatgan. Undagi mantiqiy izchillik, aniq dalillash va tizimli yondashuv inson aqlining imkoniyatlariga bo‘lgan yuksak ishonchni ifodalaydi. Bu esa o‘z navbatida gumanistik qarashlarning ilmiy asoslarini shakllantiradi.

Mazkur maqolaning maqsadi Al-Xorazmiy ilmiy merosida gumanizm g‘oyalarining ifodalanishini tahlil qilish hamda ularning yoshlar tafakkurini shakllantirishdagi ahamiyatini aniqlashdan iborat. Tadqiqotda tarixiy-falsafiy yondashuv, qiyosiy tahlil va tizimli metodlardan foydalaniladi.

Umuman olganda, Al-Xorazmiy ilmiy merosini gumanistik nuqtayi nazardan o‘rganish zamonaviy ta’lim jarayonida yoshlarning intellektual va ma’naviy rivojlanishini ta’minlashga xizmat qiluvchi muhim ilmiy yo‘nalishlardan biri hisoblanadi.

Al-Xorazmiy ilmiy merosi va undagi gumanistik g‘oyalar masalasi turli ilmiy yo‘nalishlarda falsafa tarixi, matematika tarixi hamda pedagogika doirasida o‘rganilgan. Ilk tadqiqotlarda Muhammad ibn Musa al-Xorazmiy asarlarining asosan matematik va algoritmik jihatlari tahlil qilingan bo‘lib, uning ilmiy

yondashuvi aniq fanlar rivojiga qo‘shgan hissasi bilan izohlangan. Jumladan, Al-Kitab al-mukhtasar fi hisab al-jabr wal-muqabala asari algebra fanining shakllanishida fundamental manba sifatida baholanib, undagi mantiqiy izchillik va amaliy yechimlarga yo‘naltirilgan metodlar alohida qayd etilgan.

Keyingi davr tadqiqotlarida Al-Xorazmiy merosining falsafiy va gumanistik jihatlariga e’tibor kuchaygan. Ayrim olimlar uning ilmiy faoliyatini inson aqlining imkoniyatlariga bo‘lgan ishonch, bilimni jamiyat taraqqiyoti bilan bog‘lash va amaliy foydalilik tamoyillari bilan izohlaydi. Shu bilan birga, mavjud adabiyotlarda Al-Xorazmiy qarashlarining yoshlar tafakkurini shakllantirishdagi tarbiyaviy ahamiyati yetarlicha tizimli yoritilmaganligi kuzatiladi. Bu esa mavzuni zamonaviy pedagogik va falsafiy yondashuvlar asosida qayta ko‘rib chiqish zaruratini yuzaga keltiradi.

Tadqiqot metodologiyasi kompleks yondashuvga asoslanadi. Avvalo, tarixiy-falsafiy tahlil metodi orqali Al-Xorazmiy yashagan davrning ilmiy-madaniy muhiti va uning ilmiy qarashlariga ta’siri o‘rganiladi. Qiyosiy tahlil usuli yordamida uning gumanistik g‘oyalari Sharq uyg‘onish davridagi boshqa allomalar qarashlari bilan solishtiriladi. Tizimli yondashuv esa Al-Xorazmiy ilmiy merosidagi mantiqiy, axloqiy va metodologik elementlarning o‘zaro bog‘liqligini aniqlash imkonini beradi.

Bundan tashqari, kontent tahlili usuli asosida uning asarlarida uchraydigan insonparvarlik, bilimga intilish va aqlga tayanish g‘oyalari ajratib olinadi hamda ularning konseptual mazmuni yoritiladi. Ushbu metodlar majmuasi Al-Xorazmiy ilmiy merosini nafaqat matematik tizim sifatida, balki gumanistik tafakkur manbai sifatida ham kompleks o‘rganishga xizmat qiladi.

Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Muhammad ibn Musa al-Xorazmiy ilmiy merosida gumanistik g‘oyalar bilvosita, ammo tizimli tarzda ifodalangan bo‘lib, ular asosan ilmiy bilish jarayonining mantiqiyligi, inson aqlining imkoniyatlariga ishonch hamda bilimning amaliy ahamiyati orqali namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, Al-

Kitab al-mukhtasar fi hisab al-jabr wal-muqabala asarida masalalarni yechishda aniq, bosqichma-bosqich yondashuvning qo‘llanilishi inson tafakkurining tartibli va izchil rivojlanishi mumkinligini ko‘rsatadi.

Tahlil jarayonida aniqlanishicha, Al-Xorazmiyning ilmiy uslubi quyidagi asosiy gumanistik tamoyillar bilan uyg‘unlashadi: birinchidan, inson aqlining markaziy o‘rin egallashi; ikkinchidan, bilimning jamiyat hayotiga xizmat qilishi; uchinchidan, mantiqiy fikrlash va dalillash madaniyatining shakllantirilishi. Bu tamoyillar zamonaviy ta’lim tizimida yoshlar tafakkurini rivojlantirish uchun metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Natijalar shuni ko‘rsatadiki, Al-Xorazmiy ilmiy yondashuvida bilim faqat nazariy kategoriya sifatida emas, balki amaliy hayot bilan uzviy bog‘liq jarayon sifatida talqin qilinadi. Bu esa yoshlarning bilimga nisbatan pragmatik va mas’uliyatli munosabatini shakllantirishga xizmat qiladi. Shuningdek, uning asarlaridagi mantiqiy izchillik va algoritmik fikrlash elementlari yoshlar intellektual salohiyatini rivojlantirishda muhim didaktik ahamiyatga ega ekanligi aniqlanadi.

Tahlil davomida yana bir muhim jihat sifatida Al-Xorazmiy merosida insonparvarlik g‘oyasining ilmiy tafakkur bilan uyg‘unlashuvi qayd etildi. Bu holat ilm-fanni inson manfaatiga yo‘naltirish tamoyilini mustahkamlaydi va yoshlarni faqat bilim egallashga emas, balki uni jamiyat taraqqiyoti yo‘lida qo‘llashga undaydi.

Xulosa. O‘tkazilgan tadqiqot natijalari Muhammad ibn Musa al-Xorazmiy ilmiy merosida gumanistik g‘oyalar tizimli va konseptual darajada mujassam ekanligini ko‘rsatdi. Uning ilmiy faoliyati, xususan Al-Kitab al-mukhtasar fi hisab al-jabr wal-muqabala asarida ifodalangan metodologik yondashuv inson aqlini markaziy o‘ringa qo‘yish, bilimni jamiyat manfaatiga yo‘naltirish hamda mantiqiy tafakkurni rivojlantirish kabi g‘oyalar bilan chambarchas bog‘liqdir.

Tahlillar shuni tasdiqlaydiki, Al-Xorazmiy ilmiy merosida gumanizm bevosita termin sifatida emas, balki ilmiy tafakkurning ichki mohiyati orqali ifodalanadi.

Uning algoritmik va tizimli yondashuvi inson tafakkurining imkoniyatlarini kengaytiradi hamda bilimni tartibli, izchil va amaliy ahamiyatga ega jarayon sifatida shakllantiradi. Bu esa yoshlar intellektual rivojlanishida muhim metodologik asos bo‘lib xizmat qiladi.

Shuningdek, tadqiqot natijalari Al-Xorazmiy g‘oyalarining zamonaviy ta’lim tizimi uchun ham dolzarbligini ko‘rsatdi. Uning ilmiy merosida mujassam bo‘lgan mantiqiylik, aniqlik va amaliy yo‘naltirilganlik yoshlarning tanqidiy fikrlashini rivojlantirish, ilmga qiziqishini oshirish hamda ma’naviy-axloqiy qarashlarini shakllantirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Al-Xorazmiy ilmiy merosi nafaqat matematik va ilmiy bilimlar rivojiga, balki insonparvarlikka asoslangan tafakkur tizimining shakllanishiga ham sezilarli hissa qo‘shgan. Uning g‘oyalari bugungi kunda ham yoshlar tafakkurini shakllantirish va ularni ilmiy-ijodiy faoliyatga yo‘naltirishda dolzarb nazariy va amaliy ahamiyatga ega bo‘lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Abu Nasr Forobiy. Fozil odamlar shahri. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2016.
2. Abu Rayhon Beruniy. Geodeziya. Toshkent: Fan, 2009.
3. Abu Ali ibn Sino. Tib qonunlari. Toshkent: Yangi asr avlodi, 2015.
4. Nasiriddin Tusi. Axloq-i Nasiriy. Toshkent: Fan va texnologiya, 2012.
5. Mirzo Ulug‘bek. Zij-i Jadidiy Kuragoniy. Toshkent: Fan, 2010.
6. Jaloliddin Davoniy. Axloqiy Jaloliy. Toshkent: O‘zbekiston, 2008.
7. Muhammad ibn Musa al-Xorazmiy. Arifmetika va algebra asoslari. Toshkent: O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi, 2011.
8. Aflotun. Davlat. Toshkent: Sharq, 2003.

PLACE, MEMORY, AND IDENTITY IN “THE PLAGUE OF DOVES” BY LOUISE ERDRICH

Mirzayeva Parvina Ulugbek kizi

Email: mustafoyevaparvina@icloud.com

An independent researcher

Bukhara State University

Annotation: Louise Erdrich has achieved several aims by using setting in the novel to form her characters place identity. Focusing on the recurring image of the oak tree, the analysis demonstrates how setting operates simultaneously as a symbol of cultural continuity, collective memory, and emotional refuge. Through close reading, the paper reveals that the tree embodies the enduring presence of Native American traditions while also serving as a site where characters confront trauma, injustice, and personal transformation. The interplay between temporal layers—past violence and present experience—further reinforces the multidimensional nature of setting in the narrative.

Key words: setting, character formation, place attachment, place identity, Louise Erdrich, Native American literature, memory, trauma, symbolism, narrative space.

Introduction In literary studies, setting has traditionally been regarded as a descriptive element that provides the physical background for narrative events. However, contemporary approaches increasingly recognize setting as an active and formative component of storytelling, particularly in works where space is deeply intertwined with identity, memory, and cultural experience. This perspective is especially relevant in Native American literature, where land and place are not merely geographic locations but carriers of historical meaning and collective consciousness. In “The Plague of Doves”, Louise Erdrich constructs a narrative world in which setting plays a decisive role in shaping both individual and communal identities.

Main part In “The Plague of Doves” all characters pass through challenging road, which are full of difficulties and hardships. All these complications influences their humanity and personality. Through the description of these hardships Louise Erdrich reflects her own ideals, point of view, moral and ethical values through the setting she uses. In the novel, there are episodes that are connected with the image of a tree. This image has been used at the beginning episodes when Evelina is young and lives with her parents and grandfather; and later in the novel when she is grown up and faces some psychological destruction. In each episode, the image of an oak tree is used as a setting where characters have a difficult time passing. In the section ‘The Clatter of Wings,’ Mooshum narrates the story of the lynching of three Indian men to his grandchildren. The section starts as follows: ‘THE OAK TREE had a generous spread. It had probably grown there quietly for a hundred years’ [4; 76]. The oak tree, which stood for a hundred years, is the symbol of the traditions and values of the people living in that land. Mooshum tells Evelina that even during the time of his narration, that tree proudly stood on its place, and Mooshum says that he can show this tree at that time as well. This symbolism in the setting means that they are the people with deep roots in the land, and they cannot be wiped out from the earth so easily. Furthermore, Evelina’s grandfather highlights the power of nature that can ‘quietly’ observe the people's injustices and brutality. Louise Erdrich’s philosophical approach to the setting enriches the tone of her writing, and it serves as a hint to the other part of Evelina’s life as well. It means that Evelina is also one of the branches of that tree, and she is also the person with deep roots, and in the in the near future she grows up as a person with the feeling of pride and respect towards her generation.

The story continues with the description of lynching of three innocent Indian men for murder, which later unfolds that the murderer has been white man. However, Louise Erdrich displays the scene of death so masterfully that it attracts the reader’s attention. Especially, the youngest boy who at his teens yet, creates the emotions of

sadness, depression, disappointment and hatred towards the people who did this. ‘Behind his shut eyes, he was seized by black fear, until he heard his mother say, Open your eyes, and he stared into the dusty blue. Then it was better. The little wisps of clouds, way up high, had resolved into wings and they swept across the sky now, faster and faster’ [4; 78]. At the very right moment of the novel, the reader feels extremely sorry for the poignant fate of that young boy. One can feel how the people were helpless in this unhelpful period, and no one listened to them but found them guilty because of their race or ethnicity. Evelina listens to her grandfather and, as a young girl, acquires experience by imagining herself in those sorts of cases of life. ‘The little wisps of clouds, way up high’ symbolizes the spirit of the boy who becomes free at last from the frustrations of challenging life, and ‘wings’ that have been ‘resolved’ fly high above in the sky ‘faster and faster’ as angels. Louise Erdrich does not describe Evelina’s state of emotions in this episode, but as the reader, one can feel how hard it is to overcome this by witnessing in real life if these people are our close ones; the worst case is if this person is our child.

Oak tree in the descriptions of place contains the meanings of cyclical and eternal nature of existence, as well. Because after several years when Evelina needs emotional support her grandfather again takes her to this tree. Through the clear and authentic setting Louise Erdrich gives not only geographic feature of the land, but also delves into the psyche of her character and displays challenges in it. “Where am I going?” “To the tree.” I knew where the tree was. Everybody knew where the tree was. The tree still grew on Marn’s land, where Billy Peace’s kindred used to stay. People had stopped going there for a while, but come back now that the kindred had disappeared. The tree took up the very northwest corner of the land, and it was always full of birds’ [4; 235]. The time depicted in this excerpt is multidimensional. The event that is taking place here is connected with two characters – Evelina and her grandfather, but at same time how the narrator mentions this is the tree that everybody knows. In this point it is evident that the author is presenting two ‘time

axes’ at the same time: exact time and eternity. The relationship of these “axes” gives rise to the multidimensionality of the time in the novel and makes possible temporal shifts and multiplicity of temporal points of view in the structure of the text.

Often in novels, the sequence of events is disrupted, and a large role is played by those same temporal displacements, violations of the temporal sequence of the narrative, which characterizes the property of multidimensionality, which affects the author’s division of the text into semantic segments, episodes, and chapters. The same episode also continues as follows, where characters enter the scene by distracting readers’ attention from the theme connected to eternity. ‘Mooshum and I drove silently over the miles, then parked the car on a tractor turnout. When we slammed the car doors, a thousand birds startled up at the same instant. The sound reverberated like a shot bow. They flew like arrows and disappeared, sucked into the air. We walked over dusty winter-flattened grass into the shadow of the tree. Alone in the field, catching light from each direction, the tree had grown its branches out like the graceful arms of a candelabra.’ [4; 235]. The more events there are in a novel, the more intense time appears to us. After all, when describing space, time slows down, and the reader’s gaze slowly glides over the landscape described by the author, so the space will have less intensity. This excerpt serves several functions in identifying both characters’ place identities.

Conclusion The analysis shows that setting in the novel operates on multiple levels: it preserves cultural memory, reflects historical trauma, and provides a space for emotional and psychological transformation. The oak tree, in particular, embodies continuity and resilience, serving as a site where past and present intersect and where identity is shaped through lived and remembered experience.

References:

1. Beidler, Peter G. Murdering Indians: A Documentary History of the 1897 Killings That Inspired Louise Erdrich’s ‘The Plague of Doves’. McFarland & Company, 2014.

1. Brown, Jeffrey. Louise Erdrich's 'The Sentence' explores racial tensions in a divided Minneapolis. PBS News Hour, Interview, 2021.

2. Bruchac, Joseph. Native North American Literary Companion. Visible Ink, 1998.

3. Erdrich, Louise. The Plague of Doves. HarperCollins e-books, 2008.

4. Reznichenko, S. Place Attachment and Sense of Place: Models and Phenomena. Social psychology and society, № 3, 2014.

СИЁСИЙ ПАРТИЯЛАРНИНГ ЖАМОАТЧИЛИК БИЛАН АЛОҚАЛАР СОҲАСИДАГИ НАЗАРИЙ ЁНДАШУВЛАРИ: ЗАМОНАВИЙ КОММУНИКАЦИЯ МОДЕЛЛАРИ ВА ГИБРИД PR КОНЦЕПЦИЯЛАРИ ТАҲЛИЛИ

Сайдуллаева Дилрабо,

d.saydullaeva@mail.ru

мустақил тадқиқотчи

Ўзбекистон давлат жаҳон тиллари университети

Аннотация: Ушбу тезисда сиёсий партияларнинг жамоатчилик билан алоқалар (Public Relations — PR) соҳасидаги назарий ёндашувлари, замонавий коммуникация моделлари ҳамда гибрид PR концепциясининг мазмун-моҳияти қисқа ва мазмунли шаклда очиб берилган. Тадқиқотда PRнинг классик назариялардан бошлаб рақамли коммуникация муҳитида шаклланган янги интеграциялашган моделларгача бўлган эволюцион ривожланиш жараёни ўрганилади.

Илмий ишда Эдвард Бернейснинг [5]PR назариясидаги фундаментал қарашлари, А.Н. Чумиковнинг [6]медиа рилейшнс концепцияси, Эраст Галумовнинг [7]тизимли ёндашуви ҳамда М.В. Гундариннинг [8]амалий PR моделлари таҳлил қилинади. Шунингдек, миллий илмий мактаб доирасидаги тадқиқотлар ҳам инобатга олинган ҳолда жамоатчилик билан алоқалар тизимининг институционал ва амалий жиҳатлари ёритилади.

Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, замонавий сиёсий коммуникация муҳитида PR фақат ахборот тарқатиш воситаси эмас, балки стратегик бошқарув, жамоатчилик ишончини шакллантириш ва сиёсий легитимликни таъминлаш механизми сифатида намоён бўлмоқда. Айниқса, рақамли технологиялар таъсирида шаклланган гибрид PR модели анъанавий

[5] Эдвард Бернейс. Пропаганда
[6] А.Н. Чумиков. Медиарилейшнс
[7] Эраст Галумов. Основы PR
[8] М.В. Гундарин. Теория и практика связей с общественностью

ва онлайн коммуникация тизимларини уйғунлаштириб, кўп каналли ва интерактив мулоқот имкониятини яратмоқда.

Ушбу тезис сиёсий партиялар, коммуникация мутахассислари ва илмий тадқиқотчилар учун назарий ҳамда амалий аҳамиятга эга.

Калит сўзлар: сиёсий партия, жамоатчилик билан алоқалар, PR, коммуникация модели, медиа рилейшнс, гибрид PR, рақамли коммуникация, сиёсий имидж, жамоатчилик фикри, стратегик коммуникация

Кириш. Бугунги глобаллашув шароитида сиёсий коммуникация тизими тубдан ўзгариш жараёнини бошдан кечирмоқда. Сиёсий партиялар фаолиятида жамоатчилик билан алоқалар (PR) институти стратегик аҳамиятга эга бўлиб, у нафақат ахборот етказиш, балки жамоатчилик фикрини шакллантириш, сиёсий ишончни мустаҳкамлаш ва легитимликни таъминлаш воситаси сифатида намоён бўлмоқда.

Дастлаб PR фаолияти бир томонлама ахборот тарқатишга асосланган бўлса, замонавий шароитда у интерактив, кўп йўналишли ва рақамли муҳитга мослашган мураккаб коммуникация тизимига айланган. Бу эса сиёсий партиялардан янги стратегиялар ишлаб чиқиш, аудитория билан доимий мулоқотни йўлга қўйиш ва рақамли платформалардан самарали фойдаланишни талаб этмоқда.

PRнинг илмий асослари XX аср бошларида Эдвард Бернейс [9]томонидан шакллантирилган бўлиб, у жамоатчилик фикрини мақсадли бошқариш мумкин бўлган ижтимоий жараён сифатида талқин қилган. Унинг қарашлари PRни манипулятив эмас, балки режали коммуникация тизими сифатида англашга асос солган.

Кейинчалик Чумиков, Галумов ва Гундарин каби олимлар PRни тизимли, стратегик ва амалиётга йўналтирилган фан сифатида ривожлантирдилар. Улар

[9] Эдвард Бернейс. Пропаганда

медиа билан ишлаш, аудитория таҳлили, коммуникация стратегияси ва ахборотни бошқариш масалаларини илмий асослаб бердилар.

Шу нуқтаи назардан, мазкур тадқиқотнинг асосий мақсади — сиёсий партиялар PR тизимининг назарий асосларини, замонавий коммуникация моделларини ва гибрид PR концепциясини илмий жиҳатдан таҳлил қилишдан иборат.

Асосий қисм

1. PR назариясининг эволюцияси

PR назарияси ривожланиши бир неча босқичли жараён сифатида шаклланган. Илк босқичда у бир томонлама ахборот тарқатиш воситаси сифатида намоён бўлган бўлса, кейинчалик икки томонлама коммуникация моделига ўтди.

Бир томонлама модельда асосий мақсад — ахборотни оммага етказиш бўлган, аудитория эса пассив қабул қилувчи сифатида иштирок этган. Икки томонлама асимметрик модельда эса қайтар алоқа пайдо бўлган, аммо асосий таъсир барибир ташкилот томонида қолган.

Икки томонлама симметрик модель эса PRни ўзаро тушуниш ва ҳамкорликка асосланган тизим сифатида талқин қилади. Бу босқичда аудитория фаол субъектга айланиб, қарор қабул қилиш жараёнига таъсир кўрсата бошлайди.

Замонавий босқичда эса рақамли коммуникация муҳити PRни янада мураккаб ва динамик тизимга айлантирди. Ижтимоий тармоқлар ва онлайн платформалар аудиторияни фаол иштирокчига айлантириб, ахборот алмашинувини тезлаштирди.

2. Замонавий коммуникация моделлари

Замонавий PR тизимида уч асосий коммуникация модели фарқланади:

Бир томонлама модель — классик ёндашув бўлиб, ахборот манбадан аудиторияга йўналтирилади.

Икки томонлама симметрик модель — ўзаро мулоқот ва фикр алмашинувига асосланган.

Рақамли интерактив модель — интернет ва ижтимоий тармоқлар орқали кўп йўналишли коммуникацияни таъминлайди.

Бу моделлар бир-бирини инкор этмайди, балки замонавий PR тизимида параллел равишда фаолият юритади.

3. Гибрид PR концепцияси

Гибрид PR концепцияси замонавий коммуникация тизимининг энг муҳим инновацион модели ҳисобланади. У анъанавий оммавий ахборот воситалари ва рақамли платформаларни интеграция қилади.

Унинг асосий хусусиятлари қуйидагилардан иборат:

- мултиканаллик (турли ахборот каналларидан фойдаланиш);
- аудитория сегментацияси (турли гуруҳларга мослашган коммуникация);
- контент мослашувчанлиги (турли форматларда ахборот тайёрлаш);
- интерактивлик (аудиториянинг фаол иштироки).

Бу модель сиёсий партияларга кенг қамровли ва самарали коммуникация имконини беради.

4. Медиа рилейшнс ва стратегик аҳамияти

Медиа рилейшнс[10] PR тизимининг марказий элементи ҳисобланади. У оммавий ахборот воситалари билан ишлаш орқали жамоатчилик фикрини шакллантиради.

Самарали медиа рилейшнс қуйидаги тамойилларга асосланади:

- ишончлилик;
- тезкорлик;
- шаффофлик;
- профессионал ёндашув.

[10] А.Н. Чумиков. Медиарилейшнс

Журналистлар билан барқарор муносабат ўрнатиш сиёсий партиянинг ижобий имиджини шакллантиришда муҳим омил ҳисобланади.

5. Инқирозли коммуникация

Инқирозли вазиятларда PR тизими махсус стратегиялар асосида фаолият юритади. Бунда асосий тамойиллар:

- тезкор ахборот бериш;

- очиқлик;

- ишончни сақлаш.

Инқирозли коммуникациянинг мақсади вазиятни фақат бартараф этиш эмас, балки жамоатчилик ишончини сақлаб қолиш ва тиклашдан иборат.

Хулоса. Тадқиқот натижалари шуни кўрсатадики, сиёсий партиялар PR тизими замонавий коммуникация муҳитида стратегик бошқарувнинг ажралмас қисмига айланган. PR эволюцияси бир томонлама ахборот тарқатиш моделидан рақамли ва интерактив гибрид тизимга қадар ривожланган.

Замонавий шароитда аудитория фақат қабул қилувчи эмас, балки ахборот яратувчи субъект сифатида иштирок этади. Бу эса PR стратегияларини доимий янгилаш ва мослаштириш заруратини келтириб чиқаради.

Гибрид PR модели эса сиёсий коммуникацияда энг самарали ёндашув сифатида намоён бўлиб, у анъанавий ва рақамли каналларни уйғунлаштирган ҳолда кенг аудитория билан интерактив мулоқот ўрнатиш имконини беради.

Шу тариқа, PR замонавий сиёсий тизимда нафақат коммуникация воситаси, балки стратегик бошқарув ва жамоатчилик ишончини шакллантиришнинг асосий механизми ҳисобланади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Бернейс Э. Пропаганда / пер. с англ. – Москва: Hippo Publishing, 2010. – 176 с.

1. Чумиков А.Н. Медиарилейшнс: учебное пособие для вузов. – Москва: Аспект Пресс, 2014. – 184 с.

2. Галумов Э.А. Основы PR. – Москва: Летопись XXI, 2004. – 408 с.

3. Гундарин М.В. Теория и практика связей с общественностью: основы медиа-рилейшнз: учебное пособие. – Москва: Форум, 2012. – 312 с.

4. Қосимова Н., Бобожонова Г., Исломова Л. Ахборот хизматлари учун амалий қўлланма. – Тошкент: Baktria Press, 2019. – 160 б.

BEHBUDIYNING YOSHLAR HAQIDAGI QARASHLARI: "YOSHLARGA MUROJAAT" VA "MUHTARAM YOSHLARGA MUROJAAT" MAQOLALARI TAHLILI

Turniyozov Salohiddin Dusboy o‘g‘li
Farg‘ona davlat texnika universiteti talabasi
Ilmiy rahbar: Farxodjonova Nodira
FDTU katta o’qituvchisi (PhD)

ANNOTATSIYA: Ushbu ilmiy tezis jadidchilik harakatining yetakchi namoyandasi Mahmudxo'ja Behbudiyning "Yoshlarga murojaat" va "Muhtaram yoshlarga murojaat" sarlavhali publitsistik maqolalari tahliliга bag'ishlanadi. Tadqiqotda Behbudiyning yoshlar tarbiyasi va ma'rifiy faoliyati haqidagi konseptual qarashlari ilmiy metodologiya asosida o'rganiladi.

Tezisda qo'llaniladigan tarixiy-taqqosiy va matniy tahlil usullari muallif g'oyalarini zamonaviy ilmiy nuqtai nazardan yangicha ifodalash imkonini beradi. Tadqiqot natijalari jadidchilik mafkurasini chuqurroq anglashga, shuningdek, milliy ma'rifiy an'analarga oid yangi xulosalar chiqarishga xizmat qiladi.

Behbudiy maqolalarida yoshlarni ilm, hunar va vatanparvarlik ruhida tarbiyalash zarurati asosiy leytmotiv sifatida namoyon bo'ladi. Ushbu g'oyalar nafaqat o'z davrining tarixiy hujjati, balki bugungi kunda ham dolzarb pedagogik va ijtimoiy ahamiyatini saqlab kelmoqda.

Kalit so'zlar: *j*adidchilik, ma'rifatparvarlik, yoshlar tarbiyasi, milliy uyg'onish, Behbudiy, Turkiston, usul-i jadid, ijtimoiy isloh, vatanparvarlik, ma'naviy taraqqiyot.

KIRISH:XIX asrning oxiri va XX asrning boshlarida Turkiston o'lkasida ro'y bergan ijtimoiy-siyosiy o'zgarishlar fonida jadidchilik harakati yuzaga keldi. Bu harakat, mohiyatan, musulmon jamiyatini an'anaviy dunyoqarash asosida emas, balki zamonaviy ilm-fan va demokratik qadriyatlar tamoyillari asosida isloh qilishga yo'naltirilgan intellektual harakat sifatida tavsiflanadi. Jadidlar — «yangilikchi»lar

— mustamlaka sharoitida millatni ma'naviy va intellektual jihatdan uyg'otishni o'zlarining bosh vazifasi deb bildilar.

Jadidchilik mafkurasi o'z mohiyatiga ko'ra ko'p qirrali edi: u ta'lim islohotini, milliy matbuot va adabiyotni rivojlantirishni, diniy-huquqiy tizimni modernizatsiya qilishni o'z ichiga olgan. Ismoilbek Gasprinskiyning «Tarjumon» gazetasi asosiga qurilgan va keyinchalik Markaziy Osiyoda keng tarqalgan bu harakat, Turkiston ziyolilari tomonidan ijodiy o'zlashtirildi hamda mahalliy sharoitga moslashtirildi.

Behbudiyning ma'rifiy faoliyati.

Mahmudxo'ja Behbudiy (1875–1919) — Turkiston jadidchilik harakatining eng taniqli va faol namoyandalaridan biri bo'lib, u nafaqat publitsist va dramaturg, balki amaliy ma'rifatchi sifatida ham tarixda qolib ketgan. Samarqandda tug'ilgan va an'anaviy madrasa ta'limi olgan Behbudiy, zamonaviy Yevropa ta'lim tizimini o'rganib, uni Turkiston sharoitiga tatbiq etishga intildi.

U 1903-yilda Samarqandda usul-i jadid maktabini ochdi, «Samarqand» gazetasini tashkil etdi, turli mavzularda asarlar va publitsistik maqolalar yozdi. Uning «Padarkush» dramasi o'zbek milliy dramaturgiyasining ilk namunasi sifatida tan olingan. Behbudiyning ijodiy-ilmiy merosida yoshlar tarbiyasi va ma'rифiy faoliyat alohida o'rin tutadi.

Yoshlar masalasining jadidlar tafakkuridagi o'rni.

Jadidchilik harakatida yoshlar masalasi markaziy ahamiyat kasb etardi. Yangi avlodning ilm olishi, vatanparvarlik ruhida tarbiyalanishi va millat taraqqiyotiga xizmat qilishi uchun mas'uliyat sezishi jadidlar uchun siyosiy va ma'naviy zarurat darajasiga ko'tarilgan edi. Chunki mustamlaka sharoitida milliy mustaqillik uchun kurash, avvalo, ong darajasida — ya'ni ma'rifat orqali — amalga oshirilishi lozim edi. Aynan shu nuqtai nazardan Behbudiyning yoshlarga murojaat qilishi tasodifiy emas, balki maqsadli strategik pedagogik yondashuv edi.

ASOSIY QISM:

"Yoshlarga murojaat" maqolasining mazmuni.

Behbudiyning «Yoshlarga murojaat» maqolasi o'z davri uchun o'ziga xos manifesto xarakterini kasb etadi. Unda muallif Turkiston yoshlariga bevosita murojaat qiladi va ularga millatning kelajagi uchun mas'uliyatni his qilishlarini uqtiradi. Maqolaning asosiy leytmotivi — ilmsizlik va jaholat millat uchun qanchalik halokatli oqibatlar keltirib chiqarishi mumkinligi haqidagi tanqidiy mulohazalardir.

Behbudiy maqolada uch asosiy pedagogik tamoyilni alohida ta'kidlaydi: birinchidan, ona tilida ta'lim olish zaruriyati; ikkinchidan, dunyoviy va diniy bilimlarni uyg'un tarzda egallash; uchinchidan, milliy va umuminsoniy qadriyatlarni o'zaro muvofiqlashtirib tarbiyalanish. Bu tamoyillar o'z mohiyatiga ko'ra zamonaviy integratif pedagogika falsafasiga mos keladi.

Maqolada Behbudiy yosh avlodni o'zini o'zi takomillashtirish ruhida tarbiyalash zarurligini ko'rsatib, bu jarayonda ota-onalar, muallimlar va jamiyat mas'uliyatini ham alohida ta'kidlaydi. Muallif nuqtai nazaridan, yoshlarni tarbiyalash — bu nafaqat individual vazifa, balki milliy burch hamdir.

"Muhtaram yoshlarga murojaat" maqolasining g'oyaviy yo'nalishi.

«Muhtaram yoshlarga murojaat» maqolasi birinchi maqoldan farqli o'laroq, yanada keskinroq va qat'iyroq ohangda yozilgan. Bu maqolada Behbudiy yoshlarni passivlik va taqlid illatidan voz kechib, faol ijtimoiy pozitsiya egallashga chorlab, mustamlaka sharoitida intellektual kurash olib borishni talab qiladi.

Maqolada ilm olish masalasi diniy burchdan ko'ra ko'proq milliy taraqqiyot aspektida ko'rib chiqiladi. Behbudiy Sharq va G'arb madaniyatlarining ijobiy jihatlarini tanlab olish va ularni milliy zamin bilan uyg'unlashtirish g'oyasini ilgari suradi. Bu yondashuv jadidchilik mafkurasining muhim epistemologik tamoyillaridan biri — «tanlab o'zlashtirish» printsipi bilan hamohangdir.

Maqolada mehnat, tadbirkorlik va savdogarlik kabi amaliy sohalarga ham alohida e'tibor qaratiladi. Behbudiy yoshlarni faqat nazariy bilim bilan chegaralanib qolmasdan, amaliy ko'nikmalar egallashga da'vat etadi. Bu fikr o'z davrida revolyutsion ahamiyat kasb etgan, chunki an'anaviy madrasa ta'limi bunday amaliyotchi yondashuvni inkor etar edi.

Yoshlarni ilm, ma'rifat va milliy taraqqiyotga chorlovchi fikrlar.

Ikkala maqolada ham Behbudiy ta'lim va ilmni millat ozodligi va taraqqiyotining asosi sifatida ko'rsatadi. Bu g'oya ma'rifatparvarlik falsafasining klassik aksiomalaridan biri bo'lib, Behbudiy uni Turkiston kontekstida original tarzda ishlab chiqqan. Ilm egallash uning talqinida siyosiy emas, balki ontologik zarurat darajasiga ko'tariladi.

Behbudiy yoshlarni «uch til» — ona tili, arab tili va rus tili — bilishga undaydi. Bu didaktik kontseptsiya o'z davri uchun g'oyat ilg'or bo'lib, muallif milliy kimlikni saqlab qolgan holda zamonaviy bilim olish imkoniyatini ko'rsatayotgan edi. Bunday ko'p tilli ta'lim g'oyasi jadidchilikdagi modernizatsiya loyihasining amaliy ifodasidir.

Behbudiyning ijtimoiy-siyosiy qarashlari.

Behbudiyning yoshlarga murojaatlarida siyosiy fikrlar bevosita emas, balki bilvosita ifodalangan. Mustamlaka senzurasi sharoitida muallif o'z siyosiy g'oyalarini pedagogik va ma'rifiy diskurs tili bilan singdirgan. Milliy taraqqiyot, huquqiy tenglik va mustaqil fikrlash kabi mavzular ta'lim metodikasi bahonasida muhokama qilinadi.

Behbudiy o'z maqolalarida yoshlarni mustamlaka tizimi tomonidan yaratilayotgan madaniy assimilyatsiya xavfidan ogohlantirib, ularni milliy o'zlikni asrash uchun ongli kurash olib borishga undaydi. Bu siyosiy pozitsiya jadidchilik harakatining reformistik, ya'ni inqilobga emas, balki islohot yo'liga yo'naltirilgan strategiyasini aks ettiradi.

Jadidchilik mafkurasida yoshlarning o'rni.

Jadidchilik mafkurasida yoshlar avlod almashinuvining faol subyekti sifatida ko'rilgan. Ular eski dunyoqarashni o'zgartirib, milliy madaniyat va bilimni yangicha poydevor ustiga qurishi lozim bo'lgan avlod edi. Behbudiy o'z maqolalarida yoshlarni «millat kelajagi» deb ta'riflaydi va bu metafora jadidchilik diskursida markaziy ahamiyat kasb etadi.

Jadidlar nazarida yoshlar — bu passiv talabalar emas, balki faol agentlar edi. Ular millatni ichki jihatdan o'zgartirishga qodir yagona ijtimoiy guruh deb baholanardi. Shu sababli Behbudiy yoshlarga murojaat qilib, ularning ijtimoiy va ma'naviy mas'uliyatini qat'iy ta'kidlab o'tadi.

Maqolalarning tarixiy ahamiyati.

Behbudiyning ushbu ikkita maqolasi Turkiston jadidchiligining intellektual merosida muhim o'rin egallaydi. Ular o'z davri ijtimoiy-pedagogik tafakkurining noyob hujjati sifatida tarixiy va ilmiy qimmatga ega. Maqolalar mustamlaka sharoitida yaratilgan bo'lishiga qaramasdan, ularning publitsistik quvvati va g'oyaviy teramligi bugungi kunda ham barqarorligicha qolmoqda.

Tarixiy nuqtai nazardan, maqolalar Behbudiyning pedagogik falsafasini to'liq tushunish uchun birlamchi manba sifatida xizmat qiladi. Ular o'sha davrdagi ziyolilar dunyoqarashini, mustamlaka siyosatiga munosabatini va milliy taraqqiyot borasidagi tasavvurlarini aks ettiradi. Shu jihati bilan ular Markaziy Osiyo ijtimoiy tarixining ajralmas qismini tashkil etadi.

O'z davridagi ijtimoiy vaziyat bilan bog'liqligi.

Maqolalar yozilgan davr — XX asrning birinchi o'n yilligi — Turkiston uchun o'ta murakkab siyosiy va ijtimoiy sharoit bilan tavsiflanadi. Rossiya imperiyasining mustamlaka siyosati, an'anaviy ta'lim tizimining inqirozi, iqtisodiy nochorlik va milliy ongning shakllanish jarayoni — bularning barchasi Behbudiyning yozuvlarida o'ziga xos tarzda aks etadi.

Behbudiy maqolalarida ilgari suradigan «ilm-fan orqali millat qutiladi» g'oyasi aynan shu tarixiy kontekstda ahamiyat kasb etadi. Zulm va qashshoqlik sharoitida ma'rifat — bu nafaqat tarbiyaviy, balki siyosiy qurol edi. Muallif bu qurolni mohirona ishlatib, yoshlarni milliy kurashga ommaviy ruhiy tayyorlash vazifasini amalga oshirdi.

Bugungi yoshlar tarbiyasidagi dolzarbligi.

Behbudiyning yoshlar tarbiyasiga oid qarashlari bugungi kunda ham o'z dolzarbligini yo'qotgani yo'q. Zamonaviy globallashuv sharoitida milliy kimlikni saqlab qolish, xorijiy ta'sirlarni tanlab o'zlashtirish va vatanparvarlik hissini rivojlantirish kabi masalalar Behbudiy ko'targan muammolar bilan mohiyatan bir xil.

O'zbekiston mustaqillikka erishganidan keyin jadidchilik merosi qayta baholanib, Behbudiyning ta'lim falsafasi zamonaviy milliy ta'lim siyosatiga singdirildi. Uning «ilmli avlod — kuchli millat» formulasi bugungi O'zbekiston ta'lim islohotlarining asosiy g'oyaviy tamoyillaridan biriga aylandi. Bu narsa Behbudiy merosining transcendent tarixiy ahamiyatidan dalolat beradi.

XULOSA.

Ushbu tadqiqot natijasida quyidagi asosiy xulosalarga kelindi:

Birinchidan, Mahmudxo'ja Behbudiyning «Yoshlarga murojaat» va «Muhtaram yoshlarga murojaat» maqolalari jadidchilik mafkurasining pedagogik paradigmasini to'liq aks ettiradigan birlamchi intellektual manbalar hisoblanadi. Bu maqolalar nafaqat publitsistik, balki ilmiy-falsafiy matn sifatida ham talqin qilinishi mumkin.

Ikkinchidan, Behbudiy yoshlarni mustamlaka sharoitida ma'naviy va intellektual jihatdan kurashga tayyorlashni o'zining asosiy pedagogik vazifasi sifatida ko'rgan. Uning ta'lim falsafasi islomiy an'analar bilan zamonaviy Yevropa ma'rifatparvarligi g'oyalarining sintezi asosida qurilgan.

Uchinchidan, ushbu maqolalar o'z tarixiy davrining mahsuli bo'lishiga qaramasdan, ularning g'oyaviy mazmuni bugungi kunda ham amaliy ahamiyatini saqlab qolmoqda. Milliy ong, vatanparvarlik va ilm-fanga intilish kabi qadriyatlar Behbudiy merosining transtsendental jihatlarini tashkil etadi.

To'rtinchidan, Behbudiy maqolalarini zamonaviy metodologiya asosida qayta o'rganish jadidchilik merosini yangicha anglash va uni bugungi avlodlarga munosib tarzda yetkazish imkonini beradi. Shu ma'noda, ushbu tadqiqot kelajakda olib boriladigan kengroq ilmiy ishlar uchun dastlabki qadam vazifasini o'taydi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Behbudiy M. Tanlangan asarlar. — Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 1999. — 320 b.

2. Qayyumov A. Jadid adabiyoti. — Toshkent: Fan, 1993. — 256 b.

3. Ziyodullayev S. Jadidchilik va milliy uyg'onish. — Toshkent: Ma'naviyat, 2001. — 184 b.

4. Adeeb Khalid. The Politics of Muslim Cultural Reform: Jadidism in Central Asia. — Berkeley: University of California Press, 1998. — 335 p.

5. Lazzerini E.J. Jadidism at the Turn of the Twentieth Century: A View from Within // Cahiers du monde russe et soviétique. — 1975. — Vol. 16, № 2. — P. 245–277.

6. Allworth E. The Modern Uzbeks: From the Fourteenth Century to the Present. — Stanford: Hoover Institution Press, 1990. — 410 p.

7. Mardiyeva G. Mahmudxo'ja Behbudiy: Hayoti va ijodi. — Samarqand: SamDU nashriyoti, 2005. — 148 b.

8. Normatov U. Jadidlar: Maqsad va maslak. — Toshkent: Sharq, 2000. — 112 b.

АРАБ ВА ЎЗБЕК РОМАНЧИЛИГИДА ПОРТРЕТ САНЪАТИ: ЖЎРЖИЙ ЗАЙДОН ВА АБДУЛЛА ҚОДИРИЙ ИЖОДИ МИСОЛИДА

Исаков Қобулжон Мақсудович,
Тошкент Ориентал университети
2-босқич магистранти

Аннотация: Мазкур мақолада араб ва ўзбек романчилигида портрет санъатининг бадиий-эстетик хусусиятлари Жўржий Зайдон ва Абдулла Қодирий ижоди мисолида қиёсий таҳлил қилинади. Тадқиқотда ёзувчиларнинг қаҳрамон характерини очишда ташқи ва ички портрет унсурларидан фойдаланиш маҳорати, портретнинг психологик ва услубий вазифалари ёритилган.

Калит сўзлар: портрет санъати, араб романчилиги, ўзбек романчилиги, Жўржий Зайдон, Абдулла Қодирий, қиёсий таҳлил, бадиий образ, тарихий роман, услуб, психологик портрет.

Аннотация: В данной статье проводится сравнительный анализ художественно-эстетических особенностей портретного искусства в арабском и узбекском романе на примере творчества Джурджи Зайдана и Абдуллы Кадыри. В исследовании рассматривается мастерство писателей в раскрытии характера героев посредством внешнего и внутреннего портрета, а также психологические и стилистические функции портретного описания. Особое внимание уделяется роли портрета в отражении национального духа и исторической эпохи в исторических романах.

Ключевые слова: портретное искусство, арабский роман, узбекский роман, Джурджи Зайдан, Абдулла Кадыри, сравнительный анализ, художественный образ, исторический роман, стиль, психологический портрет.

Abstract: This article presents a comparative analysis of the artistic and aesthetic features of portraiture in Arabic and Uzbek novels through the works of Jurji Zaydan and Abdulla Qodiriy. The study examines the writers’ mastery in

revealing characters through external and internal portrait descriptions, as well as the psychological and stylistic functions of portrait imagery. Furthermore, the article highlights the role of portrait depiction in reflecting national spirit and the historical atmosphere in historical novels.

Keywords: portrait art, Arabic novel, Uzbek novel, Jurji Zaydan, Abdulla Qodiriy, comparative analysis, artistic image, historical novel, style, psychological portrait.

Адабиёт инсон ҳаёти, жамият тафаккури ва миллий руҳиятни бадиий ифода этувчи муҳим маънавий ҳодисадир. Айниқса, роман жанри инсон характери, ички кечинмалари, ижтимоий муҳит ва давр воқеликларини кенг қамровда тасвирлаш имкониятига эга бўлгани учун жаҳон адабиётида алоҳида ўрин тутади. Романда қаҳрамон образини яратишда портрет санъати муҳим бадиий воситалардан бири ҳисобланади. Портрет орқали ёзувчи қаҳрамоннинг ташқи қиёфасинигина эмас, балки унинг ички дунёси, руҳий ҳолати, ижтимоий мавқеи ва миллий хусусиятларини ҳам очиб беради. Шу жиҳатдан портрет тасвири бадиий асар эстетикасининг муҳим таркибий қисми сифатида намоён бўлади.

Араб ва ўзбек романчилигида портрет санъати ўзига хос бадиий анъаналар асосида шаклланган бўлиб, ҳар икки халқ адабиётида инсон образини яратишда миллий менталитет, тарихий муҳит ва маданий қадриятлар муҳим аҳамият касб этади. Араб адабиётининг йирик намояндаларидан бири бўлган Жўржий Зайдон ўз асарларида тарихий воқеликни тасвирлаш билан бирга, қаҳрамонлар портретини батафсил ва таъсирчан ифодалашга алоҳида эътибор қаратган. Унинг романларида портрет нафақат ташқи тасвир, балки тарихий муҳит ва миллий характерни очувчи бадиий восита сифатида хизмат қилади.

Ўзбек мумтоз ва замонавий романчилиги тараққиётида эса Абдулла Қодирий ижоди алоҳида аҳамиятга эга. Адиб ўзининг “Ўткан кунлар” ва

“Меҳробдан чаён” каби романларида қаҳрамонларнинг ташқи қиёфаси орқали уларнинг маънавий дунёси, миллий характери ва ижтимоий мавқеини маҳорат билан тасвирлайди. Абдулла Қодирий портрет яратишда миллий урф-одатлар, халқона тасвир услуби ва психологик таҳлил имкониятларидан самарали фойдаланган.

Бадиий адабиётда портрет санъати қаҳрамон образини яратишнинг муҳим эстетик воситаларидан бири ҳисобланади. Портрет орқали адиб инсоннинг ташқи кўриниши билан бир қаторда унинг ички кечинмалари, руҳий ҳолати, ижтимоий муҳити ва миллий менталитетини ҳам ифодалайди. Шу маънода портрет тасвири нафақат тасвирий элемент, балки қаҳрамон характери ва асар ғоясини очишга хизмат қилувчи бадиий-композицион восита сифатида намоён бўлади. Араб ва ўзбек романчилигида портрет яратиш анъаналари ўзаро муштарак жиҳатларга эга бўлса-да, ҳар икки адабиётда миллий бадиий тафаккур ва услубий ёндашувга кўра фарқли жиҳатлар ҳам кузатилади.

Жўржий Зайдон ижодида портрет тасвири асосан тарихий воқелик ва қаҳрамоннинг ижтимоий мавқеини очиб беришга хизмат қилади. Адибнинг тарихий романларида қаҳрамонларнинг ташқи қиёфаси шарқона эстетик меъёрлар асосида батафсил тасвирланади. Масалан, аёл образларини яратишда юз чизгилари, кўз қараши, либослар ва ҳатто тақинчоқларгача аниқ ифода этилади. Бу эса қаҳрамоннинг нафақат ташқи гўзаллигини, балки унинг маданий муҳитга мансублигини ҳам кўрсатади. Жўржий Зайдон портретни кўп ҳолларда тарихий атмосферани яратиш воситаси сифатида қўллайди. Қаҳрамон қиёфаси орқали муайян даврнинг сиёсий, ижтимоий ва маданий муҳити китобхон кўз олдида гавдаланади.

Адиб портрет тасвирларида романтик ва реалистик услуб уйғунлигини намоён этади. Унинг асарларида қаҳрамон ташқи қиёфаси кўпинча ички дунё билан мутаносиб ҳолда берилади. Масалан, жасур ва иродали қаҳрамонлар тик нигоҳ, қатъий чеҳра ва ҳаракатчан қомат орқали тасвирланса, маккор ёки

салбий персонажлар совуқ нигоҳ ва сунъий табассум каби белгилар орқали ифодаланади. Бу эса портретнинг психологик вазифасини кучайтиради.

Абдулла Қодирий ижодида эса портрет санъати миллий реализм ва психологизм билан чамбарчас боғлиқ ҳолда намоён бўлади. Адиб қаҳрамонларнинг ташқи кўринишини тасвирлаш орқали уларнинг ички дунёси, маънавий қиёфаси ва ҳаётий қарашларини очиб беради. “Ўткан кунлар” романида Отабек, Кумуш ва Зайнаб образлари портрет орқали индивидуаллаштирилган ҳолда тасвирланган. Масалан, Кумуш образида шарқ аёлларига хос нафосат, одоб ва ички поклик унинг чеҳраси, нигоҳлари ва ҳаракатларида акс эттирилади. Отабек портретида эса замонавий фикрловчи, миллий қадриятларга садоқатли ва маърифатпарвар инсон тимсоли яратилади.

Абдулла Қодирий портрет яратишда халқона иборалар, миллий урф-одатлар ва жонли тасвир воситаларидан маҳорат билан фойдаланади. Унинг портрет тасвирлари табиийлиги ва ҳаётийлиги билан ажралиб туради. Адиб ташқи кўриниш орқали қаҳрамоннинг ижтимоий келиб чиқиши, руҳий ҳолати ва ҳатто тақдирини ҳам англатишга ҳаракат қилади. Бу жиҳат ўзбек романчилигида психологик портретнинг шаклланишида муҳим аҳамият касб этган.

Ҳар икки адиб ижодида портрет санъати бадиий маҳоратнинг муҳим кўриниши сифатида намоён бўлса-да, уларнинг услубида муайян фарқлар мавжуд. Жўржий Зайдон портрет орқали тарихий муҳит ва романтик қаҳрамон типини яратишга кўпроқ эътибор қаратса, Абдулла Қодирий инсон психологияси ва миллий характерни очишга урғу беради. Шу билан бирга, икки адиб ижодида ҳам портрет қаҳрамоннинг ички ва ташқи оламини бирлаштирувчи муҳим бадиий восита вазифасини бажаради.

Портрет санъатининг қиёсий таҳлили араб ва ўзбек романчилиги ўртасидаги адабий алоқаларни, миллий бадиий тафаккур хусусиятларини ва инсон образини яратиш тамойилларини чуқурроқ англаш имконини беради.

Бу эса жаҳон адабиёти контекстида шарқ романчилигининг эстетик имкониятларини тадқиқ этишда муҳим назарий аҳамият касб этади.

Араб ва ўзбек романчилигида портрет санъати бадиий образ яратишнинг муҳим эстетик воситаларидан бири сифатида шаклланган бўлиб, у қаҳрамоннинг ташқи қиёфаси орқали ички дунёси, психологик ҳолати ва ижтимоий моҳиятини очиб беришга хизмат қилади. Тадқиқот жараёнида Жўржий Зайдон ҳамда Абдулла Қодирий ижодида портрет тасвирининг ўзига хос бадиий хусусиятлари қиёсий-стилистик жиҳатдан таҳлил қилинди.

Таҳлиллар шуни кўрсатдики, Жўржий Зайдон романларида портрет асосан тарихий муҳит ва романтик қаҳрамон образини яратишга хизмат қилади. Адиб ташқи тасвир орқали қаҳрамоннинг ижтимоий келиб чиқиши, давр руҳи ва маданий муҳитини ифодалашга интилади. Унинг портрет тасвирларида шарқона эстетика, бадиий безакдорлик ва тарихий колорит устунлик қилади.

Абдулла Қодирий ижодида эса портрет санъати психологик таҳлил ва миллий реализм билан уйғун ҳолда намоён бўлади. Адиб қаҳрамонларнинг ташқи кўриниши орқали уларнинг маънавий дунёси, ички кечинмалари ва миллий характерини маҳорат билан очиб беради. Қодирий портретларида халқона тасвир услуби, миллий урф-одатлар ва ҳаётийлик муҳим ўрин эгаллайди.

Шунингдек, ҳар икки адиб ижодида портрет нафақат тасвирий восита, балки асар ғоясини очиш, қаҳрамон характерини индивидуаллаштириш ва китобхоннинг эстетик тафаккурига таъсир кўрсатиш вазифасини ҳам бажаради. Бу эса араб ва ўзбек романчилигида инсон образини яратиш тамойиллари ўртасида муайян муштараклик мавжудлигини кўрсатади.

Хулоса қилиб айтганда, портрет санъатининг қиёсий таҳлили шарқ романчилигида бадиий тафаккур тараққиёти, миллий эстетик қарашлар ва инсон психологиясини ифодалаш усулларини чуқурроқ англаш имконини

беради. Мазкур тадқиқот араб ва ўзбек адабиёти ўртасидаги адабий-эстетик алоқаларни ўрганишда муҳим назарий ва амалий аҳамиятга эга бўлиб, келгусида қиёсий адабиётшунослик соҳасида янги илмий изланишлар учун асос бўлиб хизмат қилади.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. Абдулла Қодирий. Ўткан кунлар. – Тошкент: Ғафур Ғулом номидаги нашриёт, 2019.

2. Абдулла Қодирий. Меҳробдан чаён. – Тошкент: Янги аср авлоди, 2020.

3. Жўржий Зайдон. Тарихий романлар. – Байрут: Дор ал-кутуб ал-арабия, 2015.

4. Қўшжонов М. Адабиёт назарияси ва бадиий таҳлил асослари. – Тошкент: Ўқитувчи, 2018.

TADQIQOTGA YO‘NALTIRILGAN O‘QITISH (RBL) MODELI ASOSIDA TALABALARNING MANTIQIY FIKRLASHINI RIVOJLANTIRISH METODIKASI (BOTANIKA FANI MISOLIDA).

Obloqulov Jahongir
Samarqand davlat pedagogika instituti
Tabbiy fanlar fakulteti Biologiya kafedirasi assistenti
jahongirobloqulov1992@gmail.com

O‘zbek tilida annotatsiya. Mazkur tezisda botanika fanini o‘qitishda tadqiqotga yo‘naltirilgan o‘qitish (RBL) modeli asosida talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish metodikasi asoslanadi. Tadqiqotda muammoli vaziyat, gipoteza qo‘yish, tajriba va dalillash bosqichlari integratsiyalashgan. Natijada mantiqiy amallar, sabab-oqibat tahlili va xulosalash ko‘nikmalarini baholash mezonlari aniqlashtirildi, amaliy topshiriqlar tizimi taklif etildi.

Rus tilida annotatsiya. В тезисе обосновывается методика развития логического мышления студентов на основе исследовательско-ориентированного обучения (RBL) при изучении ботаники. Модель включает постановку проблемы, выдвижение гипотезы, планирование и проведение опыта, анализ доказательств и аргументацию вывода. Уточнены критерии оценки логических операций, причинно-следственного анализа и обобщения, предложена система исследовательских заданий с учетом учебной практики.

Ingliz tilida annotatsiya. This thesis substantiates a methodology for developing students’ logical thinking through a Research-Based Learning (RBL) model in teaching Botany. The model integrates problem formulation, hypothesis generation, experimental design, evidence analysis, and argument-based conclusion. Assessment criteria for logical operations, causal reasoning, and generalization are refined, and a set of research-oriented tasks is proposed to align laboratory and field activities with measurable thinking outcomes.

Kalit so‘zlar (o‘zbek): tadqiqotga yo‘naltirilgan o‘qitish; RBL modeli; botanika; mantiqiy fikrlash; gipoteza; dalillash; tajriba; mezon.

Ключевые слова (rus): исследовательско-ориентированное обучение; модель RBL; ботаника; логическое мышление; гипотеза; аргументация; эксперимент; критерий.

Keywords (ingliz): research-based learning; RBL model; botany education; logical thinking; hypothesis; argumentation; experiment; assessment criteria.

Asosiy matn. Zamonaviy oliy ta’limda fan mazmunini egallash natijasi faqat faktlar va atamalarni eslab qolish bilan cheklanmay, talabaning mantiqiy fikrlashi, dalilga tayangan xulosa chiqarishi va o‘z qarorlarini asoslay olishi bilan belgilanadi. Ayniqsa botanika kabi tizimli-biologik fanlarda obyektlarning xilma-xilligi, belgi va funksiyalar o‘rtasidagi murakkab bog‘lanishlar, tasniflash va identifikatsiya jarayonlari talabaning mantiqiy amallarini doimiy ishga soladi. Shuning uchun o‘qitish jarayonini shunday tashkil etish zarurki, talaba tayyor bilimni qabul qiluvchi emas, balki kuzatish, muammo qo‘yish, gipoteza ilgari surish, dalil to‘plash, solishtirish va umumlashtirish orqali bilimni qayta quruvchi subyektga aylansin. Tadqiqotga yo‘naltirilgan o‘qitish (RBL) yondashuvi aynan shu didaktik ehtiyojdan kelib chiqadi: u o‘qitishning mazmuni va texnologiyasini kichik ilmiy izlanishlar mantig‘iga moslashtirib, kognitiv faollikni va mantiqiy fikrlashni bir butun jarayon sifatida rivojlantiradi [1; 4]. Tezisning maqsadi botanika fanini o‘qitishda RBL modeli asosida talabalarning mantiqiy fikrlashini rivojlantirish metodikasini ishlab chiqish va uning samaradorligini mantiqiy ko‘nikmalar mezonlari orqali asoslashdan iborat.

Nazariy-metodologik asos sifatida ta’lim jarayonida faol bilish, muammoli o‘qitish va ilmiy izlanish elementlarini integratsiyalash g‘oyalari qabul qilindi. RBLning didaktik mohiyati shundaki, u o‘quv topshirig‘ini “javobi oldindan ma’lum” bo‘lgan reproduktiv mashq sifatida emas, balki natijasi dalillash va tekshirish jarayonida aniqlanadigan kognitiv muammo sifatida qo‘yadi. Bunday

muammoning yechimi mantiqiy amallarning ketma-ketligi bilan ta’minlanadi: ta’riflash va aniqlashtirish, tasniflash mezonini tanlash, sabab-oqibatni ajratish, muqobil izohlarni solishtirish, induksiya va deduksiya uyg‘unligi orqali xulosa chiqarish. Mantiqiy fikrlashni shunday operatsional talqin qilish biologik ta’limda tabiiy obyekt va jarayonlarni o‘rganishning metodik tabiatiga mos keladi, chunki botanika obyektlari ko‘pincha bevosita kuzatuv va eksperiment orqali tekshiriladigan belgilarga ega [2; 5]. Shu bilan birga, RBL metodikasi talabalarning ilmiy madaniyatini ham shakllantiradi: manbalarni tanqidiy o‘qish, empirik ma’lumotni qayd etish, natijani grafik va jadval ko‘rinishida ifodalash, xulosani dalil bilan bog‘lash kabi ko‘nikmalar mantiqiy fikrlashning amaliy ifodasiga aylanadi [6].

Ishlab chiqilgan metodika RBLning bosqichli modeliga tayandi va botanika kursining laboratoriya hamda dala amaliyotlari bilan uzviy bog‘landi. Birinchi bosqich muammoli vaziyatni yaratish va tadqiqot savolini formulalashdan iborat bo‘lib, bunda o‘qituvchi o‘simlik organlari, moslanish belgilari yoki ekologik omillar ta’siri haqidagi qarama-qarshi kuzatuvlarni taqdim etadi. Masalan, bir xil turga mansub o‘simlik barglarining quyoshli va soyali sharoitda morfologik farqlanishi yoki turli tuproq namligida urug‘ unish tezligining o‘zgarishi kabi holatlar talabaning “nima uchun?” savolini qo‘zg‘atadi. Ikkinchi bosqich gipoteza ilgari surish va o‘zgaruvchilarni aniqlashga qaratildi: talabalar mustaqil ravishda kamida ikki muqobil gipoteza tuzadi, har bir gipoteza uchun tekshiriladigan belgi, nazorat va tajriba sharoitlarini ajratadi. Bu yerda metodikaning mantiqiy yuki ayniqsa muhim, chunki gipoteza ilmiy taxmin bo‘lishi uchun u tekshiriluvchan, inkor etilishi mumkin va o‘lchanadigan ko‘rsatkichlarga bog‘langan bo‘lishi talab etiladi; aks holda talaba fikri umumiy mulohaza darajasida qolib ketadi [4].

Uchinchi bosqich tadqiqot dizaynini rejalashtirish, usullarni tanlash va ma’lumot yig‘ishni o‘z ichiga oldi. Botanika fanida bu bosqich mikroskopik kuzatuv, preparat tayyorlash, morfometrik o‘lchash, fenologik qaydlar, oddiy fiziologik tajribalar (transpiratsiya, osmos, fototropizm) va dala kuzatuvlari bilan

boyitildi. Metodik jihatdan har bir amaliy ishda ma’lumot yig‘ish protokoli oldindan berilmaydi, balki talabaning o‘zi dalilning “ishonchlilik” shartlarini muhokama qiladi: takroriy o‘lchash zarurati, tanlama miqdori, xatolik manbalari, bir xil sharoitni saqlash kabi masalalar argumentatsiya qilinadi. Natijada tajriba jarayoni mexanik bajariladigan amallar yig‘indisi emas, balki mantiqiy rejalashtirish mahsuli sifatida shakllanadi [2; 6]. To‘rtinchi bosqich ma’lumotlarni tahlil qilish va xulosani dalillashga yo‘naltirildi. Talabalar jadval va grafiklar asosida tendensiyani ajratadi, muqobil izohlarni ko‘rib chiqadi, sababiy bog‘lanish va oddiy korrelyatsiyani farqlashga urinadi. O‘qituvchi esa savollar tizimi orqali dalil va xulosa o‘rtasidagi mantiqiy ko‘prikni mustahkamlaydi: “Qaysi ko‘rsatkich gipotezani tasdiqlaydi?”, “Qaysi natija gipotezani rad etadi?”, “Natijaga qaysi nazorat omili ta’sir qilgan bo‘lishi mumkin?” kabi savollar talabaning mantiqiy intizomini oshiradi.

Metodikada mantiqiy fikrlashni rivojlantirishning baholash mexanizmi alohida o‘rin egalladi. Baholash faqat yakuniy javobni tekshirish bilan cheklanmay, fikrlash jarayonining sifat ko‘rsatkichlarini aniqlashga qaratildi. Shu maqsadda mezonlar uch blokda tizimlashtirildi: tushunchaviy-mantiqiy blok (ta’rifning aniqligi, belgi va tushuncha hajmi, tasniflash mezonini tanlash asoslanganligi), sababiy-analitik blok (sabab-oqibat zanjiri, omillarni ajratish, muqobil izohlarni solishtirish), dalillash va xulosalash bloki (gipoteza va natija mosligi, dalilning yetarliligi, xulosaning chegaralanganligi va umumlashtirish darajasi). Har bir blok bo‘yicha uch darajali tavsif ishlab chiqildi: reproduktiv (tayyor qolipga tayanish), analitik (dalillarni ajratish va izohlash), argumentativ (dalilni tanqidiy baholash va xulosani himoya qilish). Bu yondashuv biologik ta’limda kompetensiyaviy natijalarni o‘lchash talablariga mos keladi va RBL jarayonining o‘ziga xos mahsulini, ya’ni ilmiy fikrlashga yaqin mantiqiy faoliyatni ko‘rsatishga imkon beradi [1; 3].

Botanika fanida RBL topshiriqlari mazmunan ham mantiqiy fikrlashni “majbur qiladigan” vaziyatlarda loyihalandi. Masalan, “Mahalliy flora namunalari asosida diagnostik kalit tuzish” topshirig‘i tasniflash mantiqini, dichotomik ajratish prinsipi

va belgilarning ajratuvchanlik darajasini tahlil qilishni talab qiladi. “Bir xil tur vakillarida yashash sharoitiga bog‘liq morfologik variatsiyani izohlash” topshirig‘i esa fenotipik plastiklik, moslanish va ekologik omillar haqidagi nazariyani empirik kuzatuv bilan bog‘lashga undaydi. “Urug‘ unishiga yorug‘lik va namlik omillarining ta’siri” kabi oddiy tajribalar talabaning nazorat guruhini tashkil etish, o‘zgaruvchilarni boshqarish va natijani ehtiyotkorlik bilan umumlashtirish ko‘nikmalarini rivojlantiradi. Ushbu topshiriqlarning umumiy didaktik natijasi shundaki, talaba botanika mazmunini yodlayotgan subyekt bo‘lib qolmay, balki tushunchalar tizimini dalil va mantiq orqali “ishlatadigan” subyektga aylanadi.

Metodika amaliyotga joriy etilganda o‘qituvchining roli ham qayta talqin qilindi: u tayyor yo‘l-yo‘riq beruvchi nazoratchi emas, balki tadqiqot mantiqini qo‘llab-quvvatlovchi fasilitator sifatida namoyon bo‘ladi. Bunda o‘qituvchi talabaga “to‘g‘ri javob”ni tezda aytib berishdan tiyilib, savol berish texnikasi, dalilni aniqlashtirish va xulosa chegarasini belgilash orqali fikrlashni boshqaradi. Shu bilan birga, RBLning muvaffaqiyati uchun o‘quv muhitida vaqt resursi, laboratoriya xavfsizligi, minimal asbob-uskunalar va dala amaliyotini rejalashtirish kabi tashkiliy shartlar muhimligi aniqlandi; aks holda tadqiqot bosqichlari rasmiylashib, mantiqiy yuk kamayishi mumkin [5]. Metodika doirasida talabalar hisobotlari oddiy bayon shaklida emas, balki “muammo-gipoteza-usul-natija-xulosa-chegaralar” tuzilmasida yozdirildi, chunki ushbu kompozitsiya mantiqiy izchillikni tashqi nutqda ham mustahkamlaydi.

Xulosa. Botanika fanini o‘qitishda RBL modeli asosida ishlab chiqilgan metodika talabalarning mantiqiy fikrlashini mazmun va faoliyat birligida rivojlantirishga xizmat qiladi. Metodika muammoli savol qo‘yish, tekshiriladigan gipoteza tuzish, tajribani mantiqan rejalashtirish, dalilni tahlil qilish va xulosani argumentatsiya qilish bosqichlarini o‘quv jarayonining markaziga olib chiqadi. Baholash mezonlarining uch blokli tizimi mantiqiy ko‘nikmalarni jarayon sifatida ko‘rishga hamda talabaning reproduktivdan argumentativ darajaga o‘sishini

aniqlashga imkon beradi. Natijada botanika mazmuni talaba tafakkurida tayyor bilimlar to‘plami emas, balki dalilga tayangan ilmiy-mantiqiy munosabatlar tizimi sifatida shakllanishi metodikaning asosiy pedagogik samarasi sifatida namoyon bo‘ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati

1. Zimnyaya I. A. Pedagogicheskaya psikhologiya: uchebnik. Moskva: Logos, 2009. 384 s.

2. Klarin M. V. Innovatsii v obuchenii: metody i modeli: uchebnoe posobie. Moskva: Nauka, 2016. 352 s.

3. Vygotskiy L. S. Myshlenie i rech. Moskva: AST, 2019. 416 s.

4. Healey M., Jenkins A. Developing Undergraduate Research and Inquiry. York: Higher Education Academy, 2009. 152 p.

5. Hattie J. Visible Learning: A Synthesis of Over 800 Meta-Analyses Relating to Achievement. London: Routledge, 2009. 392 p.

6. Shodmonov Q. A., G‘ofurov A. A. Pedagogika: oliy ta’lim muassasalari uchun darslik. Toshkent: O‘qituvchi, 2018. 560 b.